

Alternativní spotřební chování

Jana Wičarová

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jana WIČAROVÁ**
Osobní číslo: **H108347**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Alternativní spotřební chování**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno dle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách"(IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na alternativní spotřební chování jako jednu z možných variant ekologického přístupu ke světu;

- na pravděpodobné příčiny a důsledky vzniku konzumentarismu;

- na možnosti sociální pedagogiky při nápravě tohoto stavu.

Součástí práce bude drobný sociologický výzkum zaměřený na zjištění vztahu (věkové, vzdělanostní...) sociální skupiny k ochraně životního prostředí.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Keller, J. Až na dno blahobytu, Praha: EarthSave CZ, s.r.o., 2005

Kohák, E., Kolářský, R., Michal, I. Závod s časem (Texty z morální ekologie), Torst, 1996

Librová, H. Vlažní a váhaví, Brno: Doplněk, 2003

Librová, H. Pestří a zelení, Brno: Veronica, 1994

Máchal, A. Průvodce praktickou ekologickou výchovou, Brno: Rezekvítek, 2000

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Eduard Radvan, CSc.

Katedra společenských věd

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlbacher, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. Eduard Radvan, CSc.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracovala samostatně a použitou literaturu jsem citovala. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

JANA WICAROVA

Jméno, příjmení studenta

V Brně 9.4. 2013

J. Wicarova

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být sčít nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, optay nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezahrnuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, ač je-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zásadně nedočiněno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jím dosažených v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělků dosažených školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá spotřebním chováním ve vztahu k životnímu prostředí. Podrobněji popisuje konzumní způsob života a jeho vývoj a zamýšlí se nad alternativní formou spotřebního chování ve vztahu k životnímu prostředí. Pozornost také věnuje úloze sociální pedagogiky při výchově k uvážlivé spotřebě. Ve výzkumné části odpovídá na otázku, jak lidé hodnotí svoji spotřebu ve vztahu k životnímu prostředí a zda jsou schopni svoji spotřebu omezit.

Klíčová slova:

konzumerismus, životní prostředí, globalizace, alternativní spotřební chování, sociální pedagogika

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with consumer behavior in relation to the environment. Describes in detail the consumerist way of life and its development and discusses alternative form of consumer behavior in relation to the environment. Attention is also paid to the role of social pedagogy in education of prudent consumption. The research section answers the question of how people evaluate their consumption in relation to the environment and are able to reduce their consumption.

Keywords:

consumerism, environment, globalization, alternative consumer behavior, social pedagogy

Pokud žiješ v souladu s přírodou, nikdy nebudeš chudý. Pokud žiješ podle mínění lidí, nikdy nebudeš bohatý.

Seneca Lucius Annaeus

Chtěla bych vyjádřit poděkování vedoucímu bakalářské práce panu doc. PhDr. Eduardu Radvanovi, CSc. za velmi cenné rady, připomínky a užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při vypracování této bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat mé rodině a hlavně mému manželovi za pochopení a podporu při mém studiu.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická, nahraná do IS/STAG, jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 KONZUMNÍ CHOVÁNÍ	10
1.1 KONZUMNÍ ZPŮSOB ŽIVOTA A JEHO PŮSOBENÍ NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ.....	10
2 ALTERNATIVNÍ SPOTŘEBNÍ CHOVÁNÍ	17
2.1 UVÁŽLIVÁ SPOTŘEBA JAKO JEDNA Z MOŽNOSTÍ OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ	17
3 ÚLOHA SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY	26
3.1 ÚLOHA SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY PŘI VÝCHOVĚ K UVÁŽLIVÉ SPOTŘEBĚ.....	26
II PRAKTICKÁ ČÁST	29
4 VÝZKUM SPOTŘEBNÍHO CHOVÁNÍ VE VZTAHU K ŽIVOTNÍMU PROSTŘEDÍ	30
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM A VÝZKUMNÝ CÍL	30
4.2 STRATEGIE VÝZKUMU	30
4.3 REALIZACE VÝZKUMU	31
4.4 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	47
ZÁVĚR	49
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	51
PŘÍLOHA	54

ÚVOD

Problematika spotřebního chování ve vztahu k životnímu prostředí, kterou jsem si vybrala pro svoji bakalářskou práci, je v současné době málo diskutovaným, ale velmi aktuálním problémem. Pokud k nějaké diskuzi dochází, tak většinou v úzkých kruzích odborníků, kteří se zabývají problematikou životního prostředí nebo na poli ekologicky zaměřených sdružení a jiných hnutí. Osvěta, cílená na širokou veřejnost, je zaměřena především na třídění odpadů, což je až důsledek spotřebního chování a neřeší v žádném případě primární problém, kterým je velká nadspotřeba zboží a energií a neúčelné zacházení s těmito zdroji. Žijeme ve společnosti, kdy nákup výrobků a služeb tvoří každodenní realitu života a málokdo z nás si uvědomí, jaké má toto chování důsledky.

Hlavním cílem mé bakalářské práce je zjistit, jak lidé vnímají a hodnotí svoji spotřebu ve vztahu k životnímu prostředí a v čem jsou schopni svoji spotřebu omezit. V teoretické části práce plánuji použít metodu obsahové analýzy dostupné literatury a internetových zdrojů.

V první kapitole bakalářské práce se budu zabývat počátky působení člověka na životní prostředí a pokusím se odhalit příčiny konzumního způsobu života tak, jak ho prožíváme i dnes.

Ústředním tématem druhé kapitoly bude alternativní spotřební chování a uvážlivá spotřeba, jako jedna z možností ochrany životního prostředí. V rámci této kapitoly bych také chtěla poukázat na roli státu a občanských iniciativ, které mohou mít vliv na proměnu vzorců spotřeby a také bych se chtěla zabývat důvody, které brání lidem chovat se šetrněji k životnímu prostředí.

Ve třetí kapitole poukážu na důležitou roli sociální pedagogiky při výchově k uvážlivé spotřebě.

V rámci praktické části bakalářské práce plánuji uskutečnit empirické šetření za použití dotazníku s cílem zjistit, jak lidé hodnotí svoji spotřebu ve vztahu k životnímu prostředí a zda vzdělání může ovlivnit spotřební chování ve vztahu k životnímu prostředí.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 KONZUMNÍ CHOVÁNÍ

1.1 Konzumní způsob života a jeho působení na životní prostředí

V úvodu této kapitoly bych se pokusila nejdříve vymezit pojem „konzumní způsob života“. „Když mluvíme o konzumní společnosti, máme na mysli něco víc než triviální postřeh, že všichni členové této společnosti konzumují, všichni lidé, ba všichni živí tvorové „konzumují“ už od věků,“¹ píše Z. Bauman.

Hana Librová se domnívá, že tento fenomén dnešní doby lépe vystihuje pojem „konzumerismus“: „... pro dnešní konzumerismus je podstatná jeho povaha dynamická. Právě velká dynamika nakupování a spotřeby věcí, vyjádřitelná tokem energie v domácnosti, je environmentálně záhubná.“²

Erazim Kohák definuje konzumerismus takto: „...je to způsob života, ve kterém hnacím motorem společnosti přestává být potřeba a stává se jím výroba pro zisk, ne pro uspokojení potřeby.“³ Tyto definice konzumerismu vystihují nejlépe tendence a jevy, které jsou součástí dnešních společností vyspělých států na rozdíl od prostého konzumního jednání v pravém slova smyslu. Proto bych „konzumní způsob života“ tak, jak bych o něm ráda pojednala, nahradila slovem „konzumerismus“.

Lidé, stejně jako všichni živí tvorové, konzumovali vždy. Je to podmínka přežití živých organismů. Postupně vlivem evoluce a migrace docházelo k pozvolnému přetváření životních podmínek a začala se měnit společnost, ve které lidé žili. Původně se živilo sběrem plodin a lovem zvěře, kterou jim příroda nabízela. Již v této době docházelo k přetváření životního prostředí. Spočívalo např. v odlesňování ploch nebo vyhubení určitého druhu zvěře lovem. Později, přibližně před 10 000 lety, začal také rozvoj zemědělství. Díky tomu se lidé nemuseli stěhovat za obživou, vznikala nová sídla a s tím souvisela proměna společnosti po stránce sociální. Společenství lidí začalo být sociálně diferencované. „...vznikly různé profese a postupně i různé organizační útvary včetně útvarů státních v čele s panovníkem.“⁴ Příslušníci vyšších společenských vrstev, panovníci, žili již „konzumním“ způsobem života. Konzumerství se projevovalo hlavně navyšováním osobního (rodového) majetku. V těchto dobách bylo bohatství spíše

¹ Bauman Z., *Globalizace*, Mladá fronta, Praha: 1999, str. 97-98

² Librová H., *Vlažní a váhaví*, Doplněk, Brno: 2003, str. 34

³ Kohák E., *Zelená svatozář*, Slon, Praha: 1998, str. 62

⁴ Moldan B., *Podmaněná planeta*, Praha: Karolinum, 2009, str. 12

projevem nadřazenosti a odlišného sociálního statusu. Vzhledem k tomu, že počet těchto „konzumentů“ byl minimální a prostředky používané k uspokojení jejich požadavků byly na málo technicky vyspělé úrovni, nemělo toto chování zásadní vliv na kvalitu životního prostředí dané doby. Navíc vlivem omezených možností dopravy se jednalo vesměs o regionální záležitosti, byť v různých částech Země.

Zásadní zlom v myšlení lidí a působení na životní prostředí přineslo období 18. a 19. stol., od kdy se datuje začátek průmyslové revoluce. V této době dochází k dosud nebývalému rozmachu zemědělství, průmyslu, dopravy a s tím související těžby surovin. Od malovýroby se přešlo na výrobu manufakturní, docházelo k větší diferenciaci práce, výroba se částečně automatizovala a vznikalo větší množství výrobků za nižší cenu. Vlivem průmyslové revoluce se stává zboží levnější a dostupnější pro většinu obyvatelstva převážně Severní Ameriky a Evropy. Dochází k rozmachu dopravy, a to zejména železniční a lodní. V zemědělství se rozšiřují druhy plodin, které se pěstují, přetváří se zemědělské plochy, později jsou užívána umělá hnojiva. „K počátku průmyslové revoluce je datován i začátek negativního působení člověka na životní prostředí v bezprecedentní míře. Přírodě škodí rychlý a nekontrolovaný rozvoj důlní činnosti, spalování nekvalitního paliva a všeobecný nezájem o ekologii, jelikož tato věda touto dobou ještě neexistovala.“⁵ Ve společnosti orientované na výrobu, produkci, rozvoj „dochází k rozsáhlé urbanizaci a populačnímu boomu, který je zapříčiněn poklesem mortality (úmrtnosti) v důsledku rozvoje hygieny, koloniální expanzi a pokroku v medicíně a lékařství. Simultánně dochází k růstu natality (porodnosti).“⁶ Množství obyvatel se na Zemi za 2500 let zvýšilo až stokrát: v roce 2012 žije na Zemi již cca 7 miliard obyvatel. Rozložení obyvatel na planetě není stejnoměrné a faktem zůstává, že ne všichni lidé mají díky svým životním podmínkám stejný podíl na přetváření životního prostředí.

V době průmyslové revoluce byla lidská činnost zaměřena na výrobu a zemědělství. Ještě stále přetrvávala doba, kdy lidé kupovali zboží, které potřebují, fungovaly opravní různých druhů a šetrnost byla ctností a celospolečensky uznávanou hodnotou. Na druhé straně důležitým oborem, který se v této bouřlivé době začal rozvíjet, je reklama.

⁵Wikipedie, Industriální společnost, dostupné z WWW
http://cs.wikipedia.org/wiki/Industri%C3%A1ln%C3%AD_spole%C4%8Dnost

⁶Wikipedie, Industriální společnost, dostupné z WWW
http://cs.wikipedia.org/wiki/Industri%C3%A1ln%C3%AD_spole%C4%8Dnost

Propagace výrobků ve snaze je směnít nebo prodat existovala již od pradávna. Jednotliví řemeslníci a rolníci se snažili přesvědčit nakupující o koupi právě jeho zboží. Jednalo se ale o druhy, které lidé bezprostředně potřebovali ke svému životu a přežití. Reklama, která se zdokonaluje, se nyní nově stává oborem, který za účelem propagace výrobků využívá nové technologie – tisk, rozhlas, později pak i televizi a internet a začíná cíleně působit na potenciální zákazníky ve větším měřítku. Lidé již nenakupují pouze zboží, které jim zajistí základní potřeby, ale vlivem reklamy začínají nakupovat zboží, o kterém jsou přesvědčováni, že bez něj nebudou žít šťastný život.

Prvním člověkem, který se cíleně zabýval reklamou a jejím vlivem na chování člověka, byl synovec S. Freuda E. L. Bernays. „Jeden z prvních účinků, které Bernays na americkou společnost 20. let 20. století měl, byla změna zažitě představy, že zboží se kupuje pouze pro účel, ke kterému je určeno a pouze tehdy, kdy je potřeba (kdy předchází např. pračka doslouží, košile se obnosí, automobil zreziví a je už neekonomické jej opravovat). Bernaysovi je připisována změna pohledu na nakupování z toho, co si člověk potřebuje koupit na to, co si člověk chce koupit.“⁷ Tato změna byla počátkem konzumerismu tak, jak ho známe i v dnešní době. Nakupování a spotřeba už neslouží k uspokojování základních potřeb, ale, podle Z. Baumana, se jedná o splnění touhy po nákupu samotném. Není důležitý produkt, který konzument nakupuje, ale důležitý je samotný nákup, okamžik nákupu.⁸ Tento spotřebitelský neklid je neustále podporován a přiživován reklamou a celospolečenským postojem. „Stupnice hodnot je určena společensky, kulturním a civilizačním klimatem a přímo souvisí s tím, co lidé považují za své legitimní potřeby, čemu jsou rozhodnutí věnovat svůj zájem, peníze, úsilí. Hodnoty vyznávané společností jsou proto důležitým faktorem vzorce spotřeby.“⁹ Konzumerismus je celosvětovým problémem. Vlivem globalizace¹⁰ postupně dochází k „propojení“ světa a zmenšují se rozdíly mezi způsobem života mezi jednotlivými

⁷ Wikipedie, E.L. Bernays, dostupné [www http://cs.wikipedia.org/wiki/Edward_L._Bernays](http://cs.wikipedia.org/wiki/Edward_L._Bernays)

⁸ Bauman Z., *Globalizace*, Mladá fronta, Praha: 1999, str. 100-101

⁹ Kušková P., *Češi ve spotřebitelském ráji*, Praha: 2009, str. 35

¹⁰ *Globalizace je abstraktní fenomén, zahrnující různé změny společnosti, které vedly k větší propojenosti politických, sociokulturních a ekonomických událostí na globální (mondální) úrovni. Globalizaci lze chápat jako nerovný proces, v jehož důsledku se některé části světa relativně přibližují, zatímco jiné relativně oddalují, to vše bez ohledu na geografickou vzdálenost. Tyto nové vzdálenosti jsou určeny rychlostí přenosu informací a jsou přímým důsledkem úrovně zapojení míst do systému globální ekonomiky. Díky těmto rozdílům mohou mít podobné procesy v různých částech světa velmi rozdílné důsledky (typickým příkladem je např. zavádění volného trhu), dostupné z WWW <http://cs.wikipedia.org/wiki/Globalizace>*

kontinenty. Vlivem nových komunikačních technologií jsme ihned informováni o tom, co se událo na druhé straně zeměkoule, jaké řeší jednotlivé státy problémy. Výhodou globalizace z hlediska dopadu na životní prostředí je bezesporu okamžitá informovanost o nových poznatcích v této oblasti a možnost využití nových informací. Negativní dopad má zejména ekonomická oblast. Nejde však jen o přesun celých výrobních oblastí do oblastí s nízkou úrovní mezd, ochrany práce a špatným ekologickým zákonodárstvím. Málkdo si uvědomí, že svým nákupem ovlivňuje zásadním způsobem život lidí a kvalitu životního prostředí na opačné straně planety. Problémem také zůstává, že na úrovni jednotlivých států má řešení ekologických problémů různé priority. Někde je důležitějším tématem řešení terorismu, jinde řeší drogovou problematiku, nízkou ekonomickou úroveň a těžko se hledá „globální recept“ na ochranu životního prostředí Země jako celku.

S konzumerismem a globalizací souvisí doprava, která má zásadní vliv na životní prostředí. Jedná se především o budování infrastruktury – dálnic, silnic, přístavů, kdy se krajina přetváří zásadním způsobem a jsou tím narušovány původní ekosystémy. S dopravou též souvisí těžba nerostných surovin, které jsou potřeba k provozu dopravních prostředků a nepatří mezi obnovitelné zdroje. Jejich těžba hraje významnou roli v negativním působení na životní prostředí. Nelze nezmínit i havárie ke kterým při těžbě dochází. Příkladem může být havárie vrtné plošiny v Mexickém zálivu, při které uniklo do oceánu až 147 milionů litrů ropy,¹¹ což mělo katastrofální dopad na mořský a přímořský život. Posledním faktorem, kterým doprava působí negativně je znečištění ovzduší a prostředí spaliny a odpadními produkty, které vznikají při dopravě.

V rámci celého světa jsou přepravovány různé komodity, potraviny, výroba mnoha firem je přesunuta do zemí na opačné straně planety, protože je to pro ně ekonomicky výhodnější a zboží je pak převáženo zpět k potencionálnímu konzumentovi. Výsledkem je, že si celoročně můžeme koupit čerstvé ovoce, květiny pěstované v Africe, nosíme oblečení ušité v Číně a konzumujeme potraviny přivezené např. z Polska. V tuto chvíli není důležité zmiňovat se o kvalitě a chuti těchto výrobků, ale o „ekologické stopě“, která na každém z těchto produktů ulpí.¹² Postupně si zvykáme, že je nám v naší

¹¹ Wikipedie, Deepwater Horizon, dostupné z WWW
http://cs.wikipedia.org/wiki/Hav%C3%A1rie_plo%C5%A1iny_Deepwater_Horizon

¹² „Koncept ekologické stopy byl vytvořen, aby odpověděl na otázku, zda lidská populace žije v hranicích únosné ekologické kapacity či nikoliv a aby odhadl (ve formě plochy) dopad, jaký mají aktivity člověka na přírodu. Každý spotřebovává přírodní zdroje ve formě jídla, energie a

spotřebě umožněno vše a většinou nepřemýšlíme nad původem produktů. Nejdůležitější je, abychom mohli nakupovat bez omezení a za zdánlivě nejnižší cenu. Ovšem pokud se zamyslíme, jaký vliv toto naše nezřídka luxusní a zbytné spotřební chování má na životní prostředí a na život ostatních obyvatel naší planety, zjistíme, že téměř každým nákupem život okolo nás výrazně ovlivňujeme. Všechny produkty, které skončí ve spotřebním koši konzumenta, jsou buď někde vypěstovány nebo z nějaké suroviny vyrobeny.

Stále jsou mezi námi lidé, kteří si pro vlastní potěšení kupují oděvy z pravé kožešiny. Tato zvířata, pěstovaná ne za účelem poskytnutí nezbytné obživy, ale pouze za účelem „dodávky vlastního kožichu“ pro potěšení konzumenta, jsou pěstována v poměrně krutých podmínkách. Po tom, co zvířata dorostou do dostatečné velikosti, jsou většinou velmi surovým způsobem zabijena. Odhaduje se, že takto zabitých zvířat je 75 milionů ročně.¹³ Pokud vědomí tohoto procesu (a každý takto nakupující spotřebitel si musí být vědom faktu, že kožich pochází z mrtvého zvířete) neodradí nakupujícího od koupě takového produktu, tím spíš ho nebude zajímat dopad samotného chovu kožešinových zvířat na životní prostředí. Již jen samotná likvidace staženého zvířete, která se provádí spálením, totiž výrazně znečišťuje ovzduší. Také kožešiny jsou upravovány a barveny pomocí chemických látek např. formaldehydu, chromu, naftalenu. Tyto látky jsou pro zaměstnance, kteří kožešiny zpracovávají, karcinogenní. Pokud oděv z kožešiny doslouží nebo se stane „nemoderním“, konzument ho vyhodí a nahradí bezesporu něčím novějším. Takto vzniklý odpad kožešin se velmi obtížně likviduje a tvoří další zátěž pro životní prostředí.

Pokud konzumenta nedonutí k přehodnocení nákupních zvyklostí ani tak jednoznačný příklad krutosti a neúcty k živým tvorům a životnímu prostředí, těžko ho bude zajímat jakýkoliv zdánlivě vzdálený problém životních podmínek lidí a životního prostředí na

materiálů, čímž zatěžuje nosnou ekologickou kapacitu. V posledních desetiletích se stále častěji ozývají varovné hlasy některých vědců upozorňující na skutečnost, že lidský tlak na přírodní zdroje již nosnou kapacitu překračuje, dostupné z WWW

http://cs.wikipedia.org/wiki/Ekologick%C3%A1_stopa

¹³Jedovaté kožešiny: Dopady výroby kožešin na životní prostředí a nebezpečí pro lidské zdraví, dostupné z WWW

http://www.protisrsti.cz/upload/jedovate_kozesiny_dopady_vyroby_kozesin_na_zp_a_lidske_zdravi.pdf

opačné straně planety. Příkladem může být třeba módní oblečení, které je chvíli používáno a potom je v lepším případě odloženo pro charitativní účely, v horším případě se stává komunálním odpadem. Velká část těchto oděvů je vyrobena z bavlny. Ta se běžně pěstuje převážně v Indii a jiných rozvojových zemích. „Bavlníkové plantáže zabírají jen 4% světové půdy, ale spolknou mezi 10 až 20 % světové spotřeby pesticidů,¹⁴ které slouží jako ochrana proti škůdcům. Postřiky jsou aplikovány zemědělci bez jakýchkoliv ochranných prostředků a mají obrovský vliv na jejich zdraví a také na tamní životní prostředí. Často jsou používány preparáty, jejichž aplikace byla ve vyspělých státech pro vysokou toxicitu zakázána. Následné barvení bavlny způsobuje závažné znečištění vod, protože je při barvení a praní používáno velké množství chemických látek. Továrny, ve kterých se bavlna zpracovává, nemají žádné čistírny odpadních vod a veškerá odpadní voda včetně toxických kalů je vypouštěna do okolních toků, které slouží jako zdroj vody pro místní obyvatele. „Zjednodušeně lze říci, že se třemi bavlněnými triky si koupíme i 0,45 kg umělých hnojiv, pesticidů a jiných chemikálií.“¹⁵

V každém květinářství nám nabízí velké množství čerstvých řezaných květin rozmanitých druhů a barev, a to během celého roku. Málokdo si položí otázku, jak je možné celoročně nakupovat čerstvé květiny, které u nás kvetou pouze v létě. Pokud nás zajímá původ květin, zjistíme, že pravděpodobně byly vypěstovány v Africe nebo ve státech Střední a Jižní Ameriky. Vzdálenost z africké Keni do Evropy představuje přibližně 6000 km. Další stovky či tisíce kilometrů představuje letecká nebo automobilová doprava květin do okolních států z Holandska. Negativní dopady na životní prostředí vlivem přepravy na takto dlouhé vzdálenosti nejsou samozřejmě zanedbatelné. Také dopad na Afriku a zvláště na tamní zdroje pitné vody, kterých je v Africe nedostatek, je alarmující. Voda a půda, na které jsou květiny pěstovány, chybí obyvatelům Afriky na pěstování základních potravin pro jejich obživu a pro každodenní spotřebu. Na vypěstování jednoho hektaru růží se spotřebuje 10 až 30 tisíc litrů vody za rok.¹⁶ Chemické látky, hnojiva, pesticidy, které se běžně používají na farmách při pěstování květin znečišťují i zbývající vodní zdroje. Z takto znečištěných vodních ploch potom místní rybáři loví zamořené ryby, protože je to jejich jediný zdroj obživy. A tak

¹⁴ *Džíny z Číny*, EKOCentrum Brno, 2009

¹⁵ *Džíny z Číny*, EKOCentrum Brno, 2009

¹⁶ Voda pro růže, ne pro lidi, dostupné z WWW <http://www.rozvojovka.cz/clanky/905-voda-pro-ruze-ne-pro-lidi.htm>

konečná cena květiny ani zdaleka nevystihuje škody na zdraví a životním prostředí, které jejím pěstováním a dopravou vznikly.

Příkladů konzumního chování bychom našli nepřeberně. Obecně řečeno, tyto zdánlivě banální nákupy, kterými konzumenti často vyplňují jen dlouhé chvíle nebo jimi uspokojují své nenaplněné touhy z jiných oblastí svého povrchního života, mají velmi vážné dopady na lidské životy z hlediska zdraví a na kvalitu životního prostředí. Pokud si spotřebitel uvědomí, jakou skutečnou cenu (nikoli finanční) má zboží navržené v jeho pomyslném nákupním vozíku, je pravděpodobné, že začne více přemýšlet, zda toto zboží skutečně potřebuje ke svému pohodlnému životu a zda není zbytečným luxusem.

2 ALTERNATIVNÍ SPOTŘEBNÍ CHOVÁNÍ

2.1 Uvážlivá spotřeba jako jedna z možností ochrany životního prostředí

V předchozí kapitole bylo stručně a výstižně popsáno konzumní chování, které je typické pro většinu obyvatel bohatého „Severu“. Obyvatelé bohatých států, jejichž počet představuje pouze 20% světové populace spotřebovávají 86% globálních zdrojů, zatímco, pro srovnání, 20% obyvatel chudého „Jihu“ spotřebuje pouze 1,3% zdrojů.¹⁷ Z tohoto důvodu je nezbytná změna vzorců spotřeby právě v zemích bohatého „Severu“. Potřebujeme model, který by byl šetrnější k životnímu prostředí. V současné době je takový model spotřeby považován za alternativní formu spotřebního chování. Slovo „alternativní“ znamená jinou možnost nebo možnost, která není obvyklá, oficiálně uznávaná. Alternativní spotřební chování tedy představuje určitou formu spotřeby, která není konzumní a je tak zároveň šetrná k životnímu prostředí.

V souvislosti s alternativním spotřebním chováním se hovoří o alternativním životním způsobu. Existuje skupina obyvatel, pro kterou se nestal běžný konzum smyslem života a tito lidé si záměrně zvolili alternativní životní styl ve smyslu omezení spotřeby. H. Librová v této souvislosti hovoří o dobrovolné skromnosti.¹⁸ Nejedná se o formu vynucené nedobrovolné chudoby. Tito lidé nemají nedostatek finančních prostředků a mají tudíž možnost svoji spotřebu zvyšovat. Jde o promyšlený, záměrný a dobrovolný způsob chování.

Důvody, které vedou tyto osoby k omezení spotřeby, mohou být rozdílné. Nemusí se nutně jednat o primární snahu o ochranu životního prostředí, ale mohou to být důvody náboženské (naše kultura vychází převážně z křesťanských hodnot, které jednoznačně preferují omezování spotřeby a v krajnosti nabádají až k askezi), altruismus (jednání ve prospěch druhých, opak egoismu) a nebo také nonkonformita (snaha odlišit se od většinové společnosti, od jejich hodnot a norem).

Alternativní životní styl ve smyslu spotřeby preferuje jiné, nemateriální, nekonzumní hodnoty a vyznačuje se výrazným omezováním spotřeby. Pokud lidé omezují svoji spotřebu primárně s ohledem na ochranu přírody, většinou kladou důraz na život v

¹⁷ Udržitelná spotřeba a výroba, dostupné z WWW
<http://www.ekospotreba.unep.cz/index.php?sekce=cojeudrzeltnaspotreba>

¹⁸ Librová H., *Pestří a zelení*, Veronica, Brno: 1994, str. 96

čistém a zdravém životní prostředí. E. Kohák vidí jejich nároky plastičtější. Tito lidé kladou „vysoké nároky na čistou vodu, čerstvý vzduch, na zdravotnictví a veřejnou dopravu, na maximální energetickou výkonnost a radost ze života místo radosti z majetku“¹⁹.

Podle H. Bártové, V. Barty, J. Koudelky²⁰ můžeme na snižování spotřeby, s cílem ochránit životní prostředí, nahlížet z pohledu psychologie, ale také kulturního a sociálního zázemí spotřebitele.

Zkoumáním vlivů, které vedou člověka k omezování spotřeby a k chování, které je šetrné k životnímu prostředí se zabývá poměrně nová disciplína – ekopsychologie. „Spolupracuje s dalšími obory a lidské prožívání a chování zkoumá v kontextu environmentálních, sociálních, kulturních, ekonomických ad. podmínek prostředí.“²¹ Např. jedinci mohou stejnou měrou podléhat reklamním svodům a nakupovat množství zbytečných věcí nebo naopak mohou reagovat na zprávy o ohrožení životního prostředí a svoji spotřebu omezit.

To, jak jedinci reagují, může záviset na různých typech společnosti. „Společnost či lépe kultura jako soubor norem, hodnot a zvyků sloužících k orientaci člověka ve společnosti má vliv na chování obecně i na spotřební chování“ píše J. Vysekalová. „Hovoříme o určitých rysech kultury, které se do spotřebního chování promítají, ovlivňují ho. Důležité je tzv. kulturní učení, protože kultuře se učíme v rodině, ve škole a důležitou roli hrají i média, jejichž význam s rozvojem nových technologií stále vzrůstá. Všechny uvedené „zdroje učení“ mají vliv na to, co se z dané kultury promítne do našeho spotřebního chování.“²² Neméně silný vliv má i to, v jaké sociální skupině se spotřebitel pohybuje, jaký náhled má na spotřebu rodina a jiní názoroví vůdci, jaká je jeho role ve společnosti nebo na jaký sociální status aspiruje. Vliv má i ekonomická stránka. To všechno jsou velmi důležitá kritéria, která mají vliv na rozhodování při volbě životního stylu, který může být konformní nebo alternativní.

Mezi alternativním životním způsobem ve smyslu omezení spotřeby a konzumerismem existuje poměrně široká škála projevů spotřebního chování, které nelze zařadit do těchto dvou protikladných kategorií. Lidé si nutnost snižování své spotřeby a její dopady na

¹⁹ Kohák E., *Zelená svatozář*, Slon, Praha: 1998, str. 81

²⁰ Bártová, Hilda, Bárta Vladimír a Koudelka Jan. *Spotřebitel: (chování spotřebitele a jeho výzkum)*, Praha: Oeconomica, 2007

²¹ Co je to ekopsychologie? dostupné z WWW
<http://www.vztahkpriode.cz/view.php?cislocianku=2008020018>

²² Vysekalová J., *Psychologie spotřebitele*, Grada, Praha: 2004, str. 78

životní prostředí uvědomují v různé míře. Nechtějí slevit ze své pohodlnosti a výrazněji se uskromnit ve svých materiálních nárocích, ale přece jen se začínají chovat zodpovědněji vlivem osvěty a částečně některých celospolečenských trendů v této oblasti. Socioložka a ekoložka H. Librová se dívá na spotřebu ze tří zorných úhlů:

- z hlediska domácích technologií
- z hlediska spotřebních vzorců
- z hlediska objemu spotřeby²³

Nákup domácí technologie je jedním z příkladů, kdy se běžní spotřebitelé postupně chovají zodpovědněji z hlediska dopadů na životní prostředí. Nakupují energeticky úspornější spotřebiče, volí alternativní zdroje energie, staví energeticky méně náročné stavby. Motivem k nákupu energeticky šetrnějších výrobků však bývají spíše ekonomické důvody, které mají ale v konečném důsledku příznivý dopad na životní prostředí.

Spotřební vzorce se začínají, i když pomalu, také proměňovat. Příkladem může být třeba stále oblíbenější nakupování na farmářských trzích. Pod vlivem špatných zkušeností s nákupem nekvalitních, mnohdy zahraničních potravin si lidé postupně začínají uvědomovat hodnotu kvalitních regionálních potravin. K nákupu těchto potravin jsou však spotřebitelé motivováni spíše péčí o své zdraví. I tento trend má pozitivní vliv na životní prostředí. Mám zde na mysli preference biopotravin a jejich pěstování bez chemických hnojiv a nepřirozených zásahů do krajiny. Také omezení dopravy potravin na dlouhé vzdálenosti je žádoucí. Mezi pozvolnou proměnu spotřebních vzorců bychom mohli také zařadit opatrné upouštění od používání igelitových nákupních tašek a jejich nahrazování taškami z textilu.

Objem spotřeby představuje množství nakoupeného, použitého a následně vyhozeného zboží. Z tohoto zorného úhlu lze konstatovat, že k výraznější dobrovolné změně spotřeby nedochází. Pokud ke snížení objemu spotřeby dojde, bývá důvodem spíše špatná ekonomická situace.

J. Krajnhanzl, Š. Zahradníková, O. Rut se zabývali důvody, které brání lidem chovat se šetrně k životnímu prostředí. Rozdělili je na vnější a vnitřní bariéry. Vzhledem k tomu,

²³ Librová, H., *Vlažní a váhaví*, Doplněk, Brno: 2003, s. 22

že se jedná o velmi komplexní škálu důvodů, které hrají bezesporu svoji úlohu při ovlivňování chování spotřebitelů, dovolím si je konkrétněji vypsát.

Mezi vnější bariéry, podle výše zmíněných autorů, patří²⁴

- Snížená dostupnost alternativ - hraje zde významnou roli dostupnost např. obchodu s biopotravinami, dostupnost a četnost hromadné dopravy.
- Ekonomické náklady – biopotraviny bývají většinou dražší než „obyčejné“ potraviny, vysoké vstupní náklady bývají na pořízení úsporných technologií (solární panely, zateplení domů..).
- Složitost problému a nejistota environmentálního vědění – laická veřejnost se obtížně orientuje v množství protichůdných hodnocení stavu životního prostředí. Behaviorální výzkumy lidského učení přitom ukazují, že lidé jsou mnohem ochotnější jednat s ohledem na události, které se stanou „brzo“ a „jistě“, nikoliv na události, které jsou neustále zpochybňovány a tím odsuzovány na „možná“, „někdy“.
- „Neviditelnost“ některých environmentálních problémů – řada environmentálních problémů není jednoznačně vizuálně identifikovatelná. Zatímco odpadky v lese vidíme, toxiny v ovzduší ne.
- „Neadresnost“ řešení environmentálních problémů – přímé efekty nejsou viditelné a kvantifikovatelné. Např. snižování CO₂ v důsledku nevidíme.
- Sociální pasti a sociální dilemata – většina environmentálního chování se odehrává v situaci, ve které jedinec volí mezi osobním okamžitým zájmem a prospěchem celku, (např. třídění odpadu, preferování hromadné dopravy). Tyto situace se označují jako sociální pasti. Chování, které se v sociální pasti zdá smysluplné z (úzké) perspektivy jedince, se stává fatální v širší perspektivě. Odpovědnost se rozptyluje mezi zúčastněnými. Odpovědni jsou všichni a vlastně nikdo – to vede často k neřešení situace.
- Environmentálně nepříznivé sociální normy - sdílené sociální normy ovlivňují jedince i v jeho environmentálním jednání. Např. třídění

²⁴ Krajhanzl J., Zahradníková Š., Rut O., *Možnosti spolupráce s veřejností (nejen) při ochraně životního prostředí*: Praha: Zelený kruh, 2010, str. 12-18

odpadů se stalo běžně se vyskytující sociální normou, v případě omezování jízd autem nebo preferování ekoproduktů to zatím neplatí.

Vedle vnějších bariér, které brání lidem chovat se šetrně k životnímu prostředí, existují i vnitřní. K nim patří např.:

- Nedostatečné akční dovednosti – pokud se člověk rozhodne pro ekologičtější spotřebu, je potřeba zjistit informace např. kde nakoupit biokosmetiku. Vyhledání informací klade nárok na čas, energii a ne každý je motivovaný tuto bariéru překonat.
- Nedostatečné informace o dopadech na životní prostředí – mnoho lidí neví o environmentálním dopadu při nákupu např. řezaných květin, bavlněných triček nebo letecké dopravy. Nelze tedy očekávat omezení spotřeby.
- Konformita – v řadě oblastí blokuje chování šetrné k přírodě (vegetariánství, dobrovolná skromnost). Výhodou by byly „zelenější“ sociální normy.
- Odmítání environmentální odpovědnosti – v podmínkách sociální pasti odmítá mnoho lidí svoji odpovědnost. Vliv jedince se zdá být marginální a řadu lidí demotivuje změnit své chování.
- Obrany ega – přirozenou součástí lidského života je obrana lidského já před nepříjemnými pocity jako je úzkost, strach, pocit viny. Pro účinnou podporu chování šetrného k přírodě je důležité neohrožovat cílovou skupinu vyvoláním strachu a pocitů viny. Jedinec pak může vnímat environmentální informace nepřátelsky, což poškozují jeho ochotu změnit svoji spotřebu.
- Vztek na přílišnou ochranu životního prostředí.
- Hodnoty a konkurence životních stylů – člověk, pro kterého je primární hodnota ochrana životního prostředí, může vlivem např. narození dítěte upřednostnit jiné hodnoty než ochranu přírody.
- Pohodlnost a péče o zdraví – šetrnější přístup k životnímu prostředí klade nároky na pohodlí člověka. Pokud se šetrnost dává do konfliktu se zdravím, zdraví většinou vítězí (nákup exotického ovoce v zimě jako zdroj vitamínů).

Pokud se zamyslíme nad výše uvedenými bariérami, jedná se o různorodé důvody, které ve větší či menší míře ovlivňují spotřební chování a také celkový pohled na ochranu životního prostředí. Jan Keller se ale domnívá, že individuální skromnost je sice důležitá, ovšem výsledek takového jednání nemusí být hmatatelný i když se k takovému modelu spotřebního chování připojí nezanedbatelná část populace. Pokud takové jednání nebude mít oporu ve všech částech společnosti a také v sektorech typu formálních organizací a byrokratických institucí, individuální skromností ušetřené zdroje budou právě v takovýchto anonymních organizacích snadno promrhány²⁵.

„O ekologické účinnosti změn lidských hodnot a způsobu života má smysl uvažovat jenom tehdy, pokud by se tyto změny týkaly velké části, nechceme-li rovnou říci všeho lidstva“²⁶ píše H. Librová. Je potřeba nastavit podmínky pro to, aby co největší část populace přehodnotila své spotřební jednání. Teprve potom se chování šetrné k životnímu prostředí může stát sociální normou, jejíž naplňování bude odměňováno nebo naopak sankcionováno ze strany ostatních členů společnosti. V ideálním případě by došlo k „zvnitřnění“ takovýchto norem. V současné době jsou však preferovány spíše normy podporující konzumerismus. Společenského uznání se dostává lidem, kteří jsou majiteli spíše materiálních než duševních statků a kteří se realizují činností ve svůj vlastní prospěch než ve prospěch společnosti.

Východiska z této situace mohou být dvojitá. Jde především o změny na úrovni státu. Vhodnou úpravou legislativy bude podporováno jednání, které je šetrné k životnímu prostředí. Toto opatření lze nazvat „vnější“ a nemusí být dobrovolné. Změny se však musí týkat i organizací a vzdělávacích institucí. K přehodnocení spotřebního chování jedinců dojde správně volenou osvětou, protože by měla vycházet z ochoty jedince tuto osvětu vnímat.

Problém proměny vzorců spotřeby není jen národní, regionální nebo osobní záležitostí, ale týká se globálně celé planety. Proto je třeba hledat řešení na úrovni mezinárodní. Příkladem může být Konference v Riu de Janeiro, kde byl přijat programový dokument OSN Agenda 21, který formuluje jednotlivé kroky na zachování trvale udržitelného rozvoje. Jeho součástí je i kapitola č. 4, která se nazývá Změna vzorů spotřeby. Kapitola obsahuje dvě programové oblasti:

- soustředění se na neudržitelné vzory výroby a spotřeby

²⁵ Keller J., Gál F., Frič P., *Hodnoty pro budoucnost*, G plus, Praha: 1996, str. 21

²⁶ Librová H., *Pestří a zelení*, Veronica, Brno: 1994, str. 39

- rozvoj národních politik a strategií podporujících změny neudržitelných vzorů spotřeby

V mezinárodním měřítku se jedná především o přezkoumávání ekonomických, rozvojových a demografických faktorů. Na úrovni národních politik pak o posílení pozitivních trendů a směrů, které se objevují, a to v rámci procesu zaměřeného na dosažení významných změn vzorů spotřeby ve sférách průmyslu, administrativy, domácností i jednotlivců. Konkrétně se jedná o tyto činnosti:²⁷

- Podněcování větší efektivity využívání energie a zdrojů – podpora výzkumu a používání environmentálně šetrnějších technologií, pomoc rozvojovým zemím zavádět technologie pro jejich specifické podmínky, stimulace environmentálně šetrnějšího využívání nových obnovitelných zdrojů energie a přírodních zdrojů.
- Minimalizace produkce odpadů – podpora recyklace v průmyslových procesech a na úrovni spotřeby, omezení nevhodných obalů výrobků, zavádění environmentálně šetrnějších výrobků.
- Pomáhání jednotlivcům a domácnostem rozhodovat se environmentálně šetrnějším způsobem při nákupu – poskytování informací o důsledcích spotřebních rozhodnutí, podněcování poptávky po environmentálně šetrnějších výrobcích, podpora specifických programů jako jsou recyklace a zálohování.
- Poskytování příkladu prostřednictvím státních nákupů – zlepšení environmentálního obsahu státní zásobovací politiky.
- Přikročení k environmentálně šetrnější tvorbě cen – ke změně spotřeby pravděpodobně nedojde bez stimulace cen a tržních signálů, které výrobcům a spotřebitelům jasně ukážou environmentální náklady spotřeby energie, materiálů a přírodních zdrojů i produkce odpadů.
- Posílení hodnot podporujících udržitelnou spotřebu – podpora pozitivnějšího přístupu k udržitelné spotřebě prostřednictvím vzdělávání, osvěty a programů a pozitivní inzerce výrobků a služeb využívající environmentálně šetrnější technologie nebo stimulace udržitelných vzorů výroby a spotřeby.

Pro naplňování programu Agenda 21 je klíčová role národních politik. Rozhodnutí, která ovlivňují formy hospodaření a tím také dopady na krajinu a životní prostředí

²⁷Agenda 21, Změna vzorů spotřeby, dostupné z WWW
[http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/B56F757C1507C286C12570500034BA62/\\$file/4.htm](http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/B56F757C1507C286C12570500034BA62/$file/4.htm)

v jednotlivých státech je na úrovni vlády a jednotlivých ministerstev. Konkrétní strategie a jednotlivé právní předpisy by měly vést ke zmírnění dopadů výroby a spotřeby na životní prostředí. Může se jednat o daňové úlevy pro firmy, které zvolí výrobu šetrnější pro životní prostředí nebo dotace např. pro podporu ekologického zemědělství. „Politická rozhodnutí vyžaduje vybudování infrastruktury, bez které není možné provozovat ekologicky vstřícné vzorce spotřeby, trávení volného času a životního stylu obecně.“²⁸ Úkolem státu je také tvorba vhodných právních předpisů a kontrola jejich dodržování. Pozitivním příkladem z poslední doby může být podpora cyklistiky. Výměna automobilu za jízdní kolo je z hlediska životního prostředí velmi žádoucím jevem. Díky tlaku zejména občanských iniciativ dochází ze strany obcí a krajských úřadů k investicím do cyklostezek. Ve městech a obcích je tím umožněna další varianta dopravy pro občany, kteří se dobrovolně nechtějí podílet na znečištění ovzduší ve svém životním prostoru. I usnadnění dostupnosti ekologičtějších výrobků by mělo být úkolem státu. Zatím tomu tak není. „Marketingové kampaně podložené sofistikovanými výzkumy komerčních agentur pracují za účelem spotřebu zvýšit. Tyto agentury pracují velmi profesionálně na bázi odborníků sociologů, ekonomů a psychologů.“²⁹ Naproti tomu propagace ekologicky šetrných výrobků nebo prodeje biopotravin nemá ani zdaleka takovou marketinkovou podporu. Jak uvádí P. Kušková, „do řešení je třeba zapojit aktivně obchodní řetězce formou větší intervence státu za účelem nastavení lepších pravidel.“³⁰ Pokud není umožněn např. nákup nápojů ve vratných obalech a nápoje jsou distribuovány pouze v PET lahvích, těžko může dojít ke změně vzorce spotřeby ve prospěch vratných obalů.

Důležitým článkem, který se podílí na vybudování podmínek pro ochranu životního prostředí, jsou neziskové organizace, občanské iniciativy, spolky, kterým není lhostejný stav životního prostředí. „Úkolem ekologických organizací je prosazovat, uskutečňovat a hájit veřejný zájem na zdravém životním prostředí pro každého občana a na ochraně přírody. Usilují například o legislativní změny, které povedou k ochraně přírody před znečištěním nebo o snižování množství odpadu.“³¹ J. Pehe spatřuje postavení ekologických hnutí dokonce uprostřed občanské společnosti. Měla by to být

²⁸ Keller J., Gál F., Frič P., *Hodnoty pro budoucnost*, G plus, Praha: 1996, str. 57

²⁹ Kušková P., *Češi ve spotřebitelském ráji*, Praha: CENIA, 2009, str. 51

³⁰ Kušková P., *Češi ve spotřebitelském ráji*, Praha: CENIA, 2009, str. 51

³¹ Wikipedie, Národní nevládní neziskové organizace v oblasti životního prostředí, dostupné z WWW

http://cs.wikipedia.org/wiki/Nadn%C3%A1rodn%C3%AD_nevl%C3%A1dn%C3%AD_neziskov%C3%A9_organizace_v_oblasti_%C5%BEivotn%C3%ADho_prost%C5%99ed%C3%AD

radikálnější část společnosti, která dokáže prosadit dlouhodobější zájmy, které vedou k ochraně životního prostředí. „Ekologická hnutí plní úlohu jakéhosi nepříjemného svědomí moderních společností.“³² Důležitá je také mezinárodní působnost některých ekologických organizací.

Občanská angažovanost v těchto hnutích je výsledkem přesvědčení jednotlivých osob. Svědčí o jejich uvědomění si problému, který se týká ohrožení životního prostředí a které úzce souvisí se spotřebním chováním, které je třeba soustavně kultivovat.

³² Ekologické iniciativy a občanská společnost, dostupné z WWW
<http://www.pehe.cz/clanky/1999/ekologicke-iniciativy-a-obcanska-spolecnost>

3 ÚLOHA SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY

3.1 Úloha sociální pedagogiky při výchově k uvážlivé spotřebě

Důležitým a významným činitelem, který může změnit myšlení a jednání osob ve prospěch životního prostředí je výchova. Jen cílenou osvětou a pedagogickou prací je možné se podílet na proměně hodnot jednotlivců a tím také na proměně společenských hodnot. Změna pohledu na ochranu životního prostředí a s tím související přehodnocení spotřebních zvyklostí nemůže být jen věcí školního vzdělávání, ale je nezbytné, aby výchovné působení ve smyslu proměny hodnot působilo na celou populaci. V této věci se otvírá prostor pro působení sociální pedagogiky.

Výchovné vzory, které si přenášíme do svého dospělého života, získáváme nejvíce z rodinného prostředí. Pokud převažuje konzumní způsob života ve většině domácností, je nepravděpodobné, že bez výchovného působení a legislativních změn, vedoucích k uvážlivější spotřebě, se budou nastávající generace chovat zodpovědněji k životnímu prostředí. Sociální pedagogika jako transdisciplinární obor se může významnou měrou podílet na této změně, „na utváření optimálního způsobu života v dané společnosti.“³³

B. Kraus v této souvislosti vidí také potřebu „zabývat problémy spojenými s devastací životního prostředí.“³⁴ Ve svém působení se sociální pedagogika nezaměřuje jen jednostranně, ale zasahuje do více oblastí, čímž pomáhá jedinci zorientovat se ve složitých sociálních a kulturních podmínkách. A právě složitost dnešních podmínek staví před sociální pedagogiku nelehký úkol při stanovení priorit výchovy. Pokud pedagogický pohled zúžíme na ekologickou výchovu, zjistíme, že zmínky o ní jsou v naší republice od začátku 20. stol.³⁵ Jednalo se o vydávání časopisů s ekologickou tematikou a výchovu v různých přírodovědně zaměřených organizacích. Oficiální podobu podpořenou Ministerstvem životního prostředí však dostává obor nazvaný ekologická nebo environmentální výchova až v 90. letech 20. stol., a to usnesením vlády ČR č. 232/1992 ke strategii státní podpory ekologické výchovy v ČR.³⁶

³³ Kraus B., Poláčková V., *Člověk, prostředí, výchova*, Paido, Brno: 2001, str. 12

³⁴ Kraus B., Poláčková V., *Člověk, prostředí, výchova*, Paido, Brno: 2001, str. 43

³⁵ Máchal A., *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, Rezekvítek, Brno: 2000, str. 3

³⁶ Máchal A., *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, Rezekvítek, Brno: 2000, str. 36

V současnosti je environmentální vzdělávání podpořeno zák. č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, konkrétně § 13. V tomto zákoně jsou vymezeny kompetence ministerstev a jednotlivých krajů a jejich míra odpovědnosti za environmentální výchovu. Naplnění jednotlivých požadavků zákona mají za úkol státní i nestátní organizace. „Cílem ekologickovýchovného působení je člověk nejen ekologicky gramotný, ale i aktivně projevující a obhajující své nesobecké občanské postoje ve prospěch přírody a přirozenějších způsobů lidského pobývání na Zemi.“³⁷ „Smyslem takto pojímané ekologické výchovy je usilovat o zřetelný posun sociálních norem ve prospěch udržitelnějších způsobů života.“³⁸

B. Kraus uvádí dvě dimenze sociální pedagogiky – sociální a pedagogickou³⁹. Sociální dimenze se týká společnosti a jejích hodnot. Pokud jsou společenské normy nastaveny na podporu konzumního způsobu života, vyplývají z nich také různé patologické jevy ve společnosti. A zde je vidět provázanost sociální pedagogiky a výchovy k ochraně životního prostředí. Změna hodnot, které jsou žádoucí pro společnost na odstranění patologických jevů, kdy hlavní hodnotou nebude konzum a touha navyšovat osobní majetek, ale „tvůrčí způsob života, tedy tvorba hodnot, práce, radost z činnosti, uspokojení z plnění povinností, které jsme přijali za své“⁴⁰ nahrává k omezení spotřeby. A omezení spotřeby je významným krokem k ochraně životního prostředí.

Pedagogická dimenze sociální pedagogiky pak spočívá v pedagogické činnosti, která se podílí na předávání jiných, nekonzumních hodnot a ukazuje jiné způsoby života. Sociální pedagog by měl být schopen pomoci jedincům zorientovat se ve složitých životních podmínkách a ukázat jim východiska a hodnoty, které jsou žádoucí nejen pro samotného jednotlivce, ale tím i pro celou společnost. Součástí takové pedagogické činnosti může být i environmentální výchova. Měla by směřovat k úctě nejen k ostatním lidem, ale i k úctě k přírodě, která nás obklopuje.

Výhodou profese sociálního pedagoga je široké věkové spektrum osob, se kterými pracuje. Pracovat může s jednotlivci, celými rodinami nebo např. v komunitních centrech, kde mohou být jedinci všech věkových kategorií. Další výhodou můžeme spatřovat v tom, že sociální pedagog nepracuje pouze ve školním prostředí, ale dostává se do mnoha společenských situací, do různých typů prostředí a při své činnosti

³⁷ Máchal A., *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, Rezekvítek, Brno: 2000, str. 14

³⁸ Máchal A., *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, Rezekvítek, Brno: 2000, str. 15

³⁹ B.Kraus, *Základy sociální pedagogiky*, Portál, Praha: 2008, str. 44

⁴⁰ B.Kraus, *Základy sociální pedagogiky*, Portál, Praha: 2008, str. 170

může nenásilnou formou předávat hodnoty příkladem svého jednání v konkrétních situacích. A právě formy praktických příkladů vedoucí např. k uvážlivé spotřebě, se mohou výraznou měrou podílet na proměně hodnot jednotlivců i skupin. A tak jsem přesvědčena, že sociální pedagogika je obor, který má svým zaměřením vliv také na utváření hodnot a postojů ohleduplných k životním podmínkám a k životnímu prostředí, které nás obklopuje. Aktuálnost tohoto působení se pokusím podpořit následujícím drobným sociologickým šetřením.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM SPOTŘEBNÍHO CHOVÁNÍ VE VZTAHU K ŽIVOTNÍMU PROSTŘEDÍ

4.1 Výzkumný problém a výzkumný cíl

V teoretické části bakalářské práce, zvláště v kapitole Alternativní spotřební chování, bylo v obecnější rovině popsáno spotřební chování jedinců. Míra spotřeby u jednotlivých osob je často značně rozdílná a záleží na mnoha faktorech. V rámci praktické části bakalářské práce by se daly zjišťovat faktory, které hrají roli při hodnocení spotřebního chování. Bylo by zajímavé zjistit, zda jsou rozdíly v hodnocení spotřeby mezi muži a ženami nebo mezi mladší a starší populací nebo také z hlediska rozdílů finančních příjmů. Domnívám se, že zjišťování hodnocení spotřebního chování na základě všech těchto faktorů by přesahovalo rozsah mých možností i rozsah této bakalářské práce. Proto byl vybrán pouze jeden, a to výše dosaženého vzdělání. Předmětem výzkumu bude zjištění, jak lidé hodnotí spotřebu ve vztahu k životnímu prostředí a v čem jsou svoji spotřebu ochotni omezit, a to v závislosti na výši dosaženého vzdělání. Hlavním cílem výzkumu bude verifikace nebo falzifikace hypotézy H_1 která zní:

Lidé s vyšším vzděláním si ve větší míře uvědomují dopad spotřebních zvyklostí na životní prostředí.

Výsledkem výzkumu by měla být informace, zda jsou si občané vědomi dopadů spotřebního chování na životní prostředí a zda vzdělání ovlivňuje celkový pohled na problematiku provázanosti spotřebního chování a životního prostředí.

4.2 Strategie výzkumu

V rámci přípravy výzkumu byly zvažovány formy provedení výzkumu. Nejvhodnější formou v tomto případě bude kvantitativní výzkum provedený pomocí dotazníkového šetření. Výhodou metody dotazníkového šetření je malá časová náročnost pro zadavatele i respondenta a tím také možnost oslovení většího počtu respondentů za kratší časový úsek. Další výhodou se v tomto případě jeví fakt, že dotazník je anonymní, což částečně eliminuje problém autostylizace respondentů a je tak větší předpoklad pravdivosti odpovědí. Naopak nevýhodou může být vícenásobné vyplnění dotazníku nebo neochota oslovených respondentů dotazník vyplnit.

Dotazník je rozdělen na dvě části, otázky č. 1-8 směřují k zjištění, jak respondenti hodnotí spotřební chování ve vztahu k životnímu prostředí a otázky 9-15 jsou zaměřeny na ochotu respondentů omezit svoji spotřebu s ohledem na ochranu životního prostředí. Dotazník tvoří přílohu P1.

Respondentem pro takto zaměřený výzkum může být prakticky každá osoba. Každý člověk je spotřebitel a v různé míře se podílí na ovlivnění životního prostředí. V rámci této práce není možné oslovit reprezentativní vzorek všech spotřebitelů, proto byl vybrán dostupný vzorek respondentů. Výzkum bude proveden na Krajském ředitelství policie ČR. V rámci této organizace jsou zaměstnány osoby všech stupňů vzdělání, a to v takovém počtu, že je předpoklad dostatečného množství respondentů v každé kategorii vzdělání. Aby byl výzkum vypovídající, je potřeba shromáždit minimálně 30 vyplněných dotazníků z každé posuzované kategorie. Výhodou tohoto vzorku respondentů lze také spatřit v tom, že všichni lidé jsou zaměstnáni a je předpoklad, že vzorec spotřebního chování nebude z větší části ovlivněn nedostatkem finančních prostředků.

4.3 Realizace výzkumu

Před samotnou distribucí dotazníků byl proveden předvýzkum. Pěti osobám byl předložen dotazník, aby byla ověřena srozumitelnost otázek. Po drobných připomínkách, na základě kterých byl dotazník upraven, byl připraven k distribuci na jednotlivé odbory. Samotný výzkum byl prováděn v době od 8. do 18. března 2013. Dotazníky byly v listinné podobě ponechány na jednotlivých odborech. Celkem jich bylo distribuováno 200. E-mailovou poštou byli pracovníci jednotlivých odborů požádáni o anonymní vyplnění dotazníků. Právě, s ohledem na zachování anonymity, nebyly dotazníky distribuovány e-mailovou poštou v elektronické podobě. Vyplněné dotazníky respondenti vkládali do obálky, která byla určena pro tento účel. Celkem bylo vyplněno 113 dotazníků. V kategorii základní vzdělání/vyučen bez maturity bylo odevzdáno 38 dotazníků, v kategorii vyučen s maturitou/ střední škola s maturitou bylo odevzdáno 45 dotazníků a v kategorii vyšší odborné vzdělání/vysokoškolské bylo odevzdáno 30 dotazníků. Vzhledem k tomu, že se podařilo nashromáždit dostatečný počet vyplněných dotazníků z každé kategorie vzdělání, mohlo dojít k hodnocení výsledků.

V úvodu dotazníku byli respondenti informováni o tom, že dotazník má odpovědět na otázku, **jak lidé vnímají svoje spotřební chování ve vztahu k životnímu prostředí.**

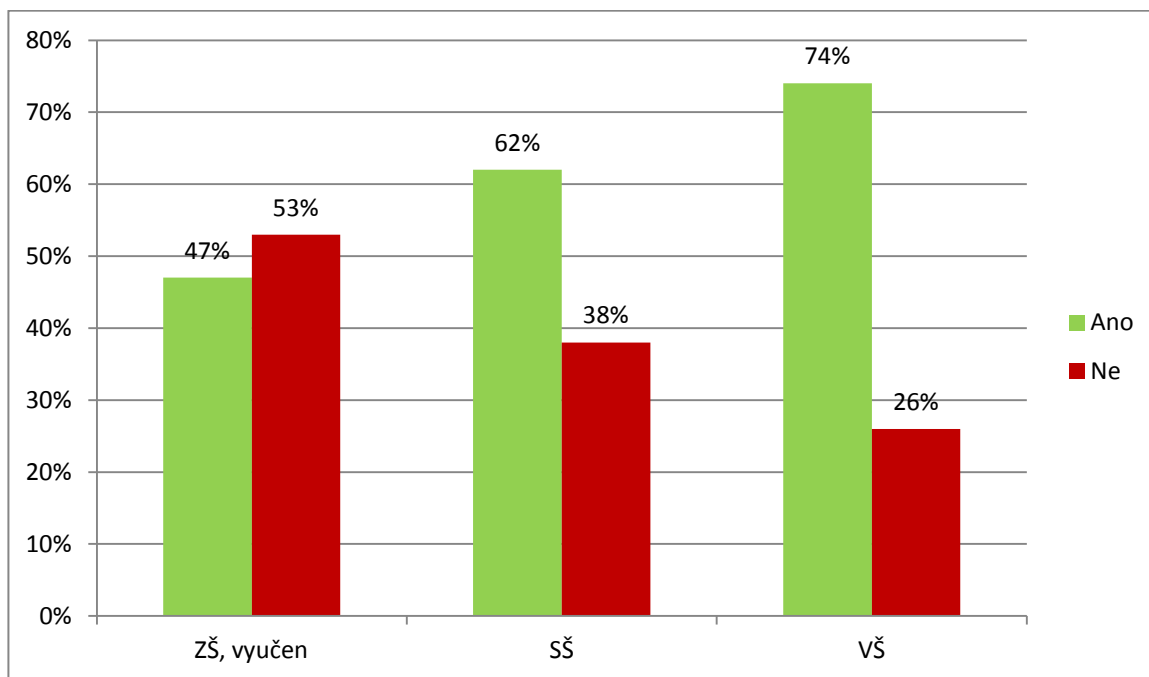
Byl předpoklad, že na základě této informace zaměří respondenti pozornost více na spotřebu z hlediska životního prostředí než z hlediska ekonomické úspory. Dotazník je koncipován tak, aby postihl nejzákladnější druhy spotřebních zvyklostí, které jsou nezbytné pro každodenní chod domácnosti.

Pro základní bivariační analýzu odpovědí jsou použity sloupcové grafy. Tabulky pro zpracování grafů vychází z relativních četností odpovědí pro jednotlivé otázky. Na vodorovné ose jsou zaznamenány odpovědi respondentů ano/ne podle jednotlivých kategorií vzdělání a na svislé ose jsou číselně vyjádřena procenta počtu odpovědí. Barevné provedení grafů je koncipováno tak, že odpovědi příznivější k životnímu prostředí mají zelenou barvu, zatím co odpovědi méně příznivé mají červenou barvu.

A) Otázky, které zkoumají, jak lidé hodnotí svoji spotřebu ve vztahu k životnímu prostředí

Otázka č. 1

Domníváte se, že se při nákupu potravin chováte úsporně?

Graf č. 1

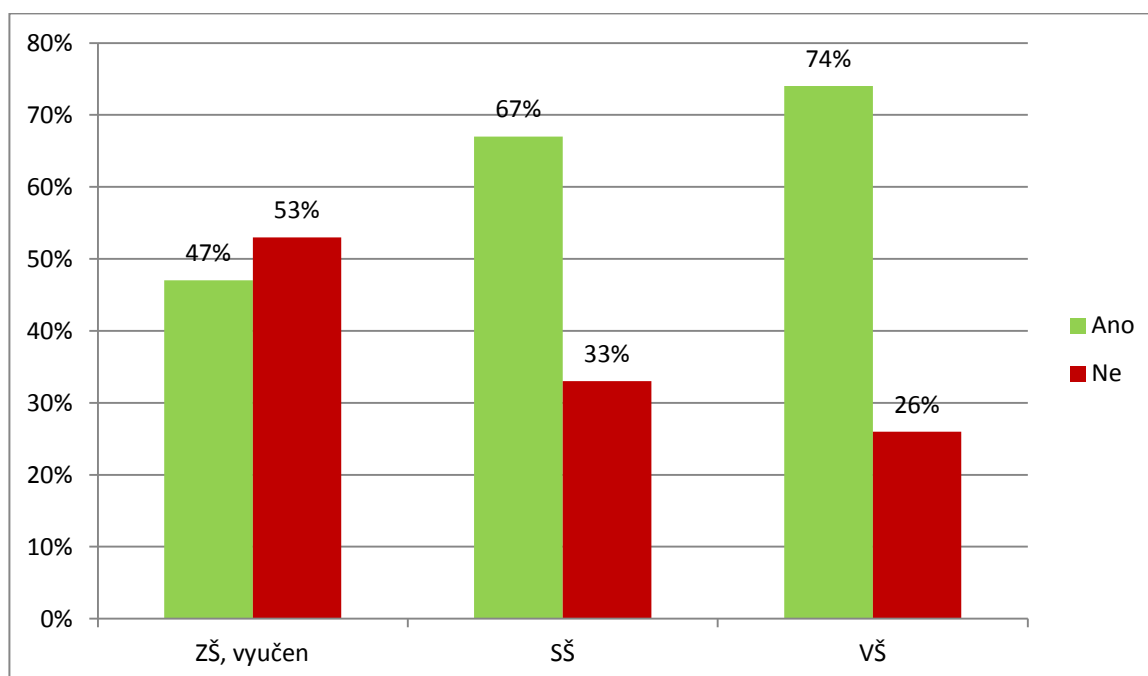
Z grafu č. 1 je patrné, že pouze 47% osob se základním vzděláním nebo vyučením bez maturity hodnotí svoji spotřebu potravin jako úspornou, naopak 62% středoškolsky

vzdělaných a 74% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním hodnotí svoji spotřebu potravin jako úspornou.

Na podotázku, v čem spočívá úspora při nákupu potravin, respondenti odpovídali, že nakupují pouze tolik, kolik spotřebují, neplýtvají jídlem, nevyhazují potraviny, používají potraviny z domácích zdrojů, nakupují potraviny z ČR, snaží se maximálně zpracovat již nakoupené komodity. Z kladných odpovědí vyplynulo, že respondenti přemýšlí nad úsporou při nákupu potravin a při jejich zpracování.

Otázka č. 2

Domníváte se, že ve Vaší domácnosti šetříte vodou?

Graf č. 2

Z grafu č. 2 vyplývá, že pouze 47% osob se základním vzděláním nebo vyučení bez maturity se domnívá, že v domácnosti šetří vodou, naopak 67% středoškolsky vzdělaných a 74% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním se domnívá, že ve své domácnosti šetří vodou.

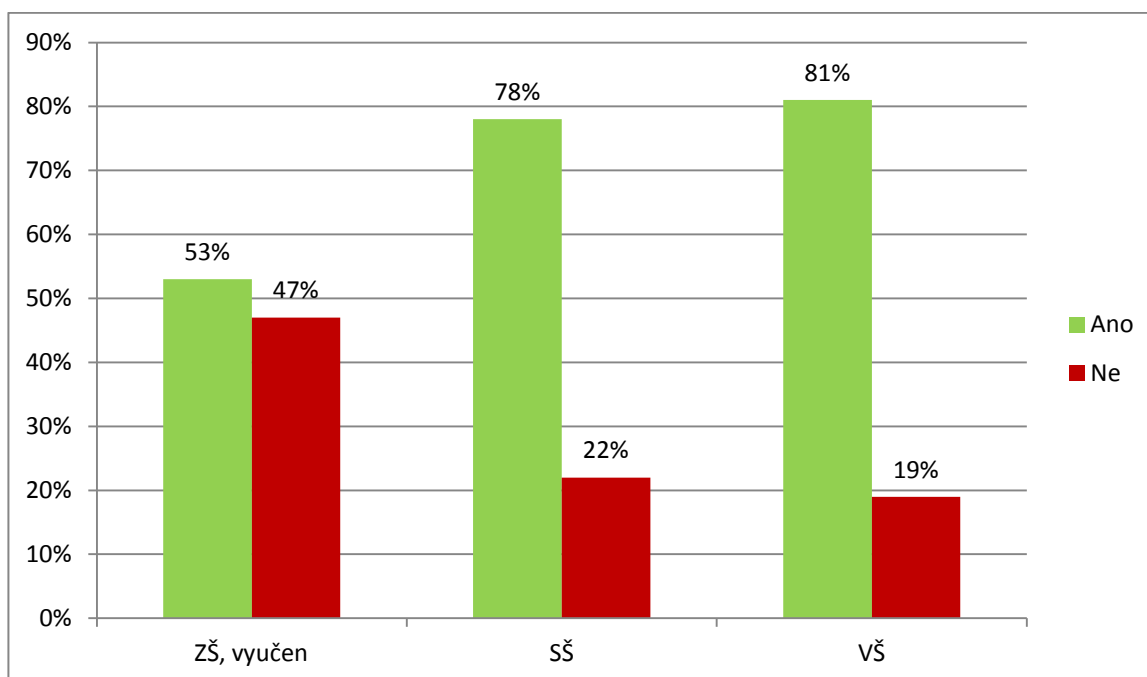
Na podotázku, v čem spočívá úspora vody, respondenti odpovídali, že se sprchují a nenapouští vanu, používají úsporné baterie, používají perlátory, dvoustupňové

splachovače na WC, nenechávají zbytečně vodu téct, nemyjí nádoby pod tekoucí vodou, používají úsporné programy v myčce a pračce, perou, až když je pračka naplněná.

Z uvedených odpovědí vyplývá, že respondenti přemýšlí nad úsporou vody a snaží se v rámci svých možností úsporu vody řešit.

Otázka č. 3

Domníváte se, že dbáte ve Vaší domácnosti na úsporu energií?

Graf č.3

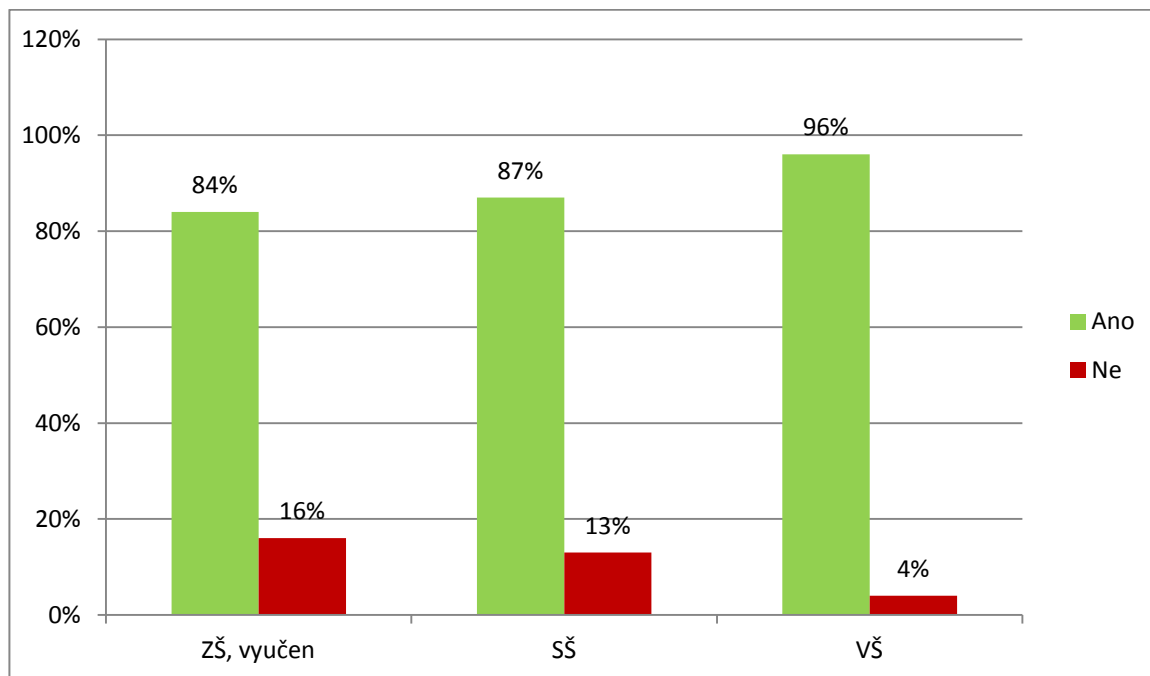
Z grafu č. 3 je patrné, že 53 % osob se základním vzděláním nebo vyučením bez maturity, 78% středoškolsky vzdělaných a 81% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním se domnívá, že ve své domácnosti dbá na úsporu energií.

Na podotázku, jakým způsobem doma respondenti šetří energií, odpovídali: používáme úsporné žárovky, spotřebiče energetické třídy A, snižujeme teplotu vytápění domácnosti, vypínáme spotřebiče z el. sítě, nenecháváme svítit světla zbytečně, nepoužíváme televizi jako zvukovou kulisu.

Z uvedených odpovědí je zřejmé, že spotřeba energií v domácnosti není respondentům lhostejná a snaží se v rámci svých možností aktivně spotřebu omezit.

Otázka č. 4

Řídíte se při nákupu nového spotřebiče tím, jaká je jeho energetická úspornost?

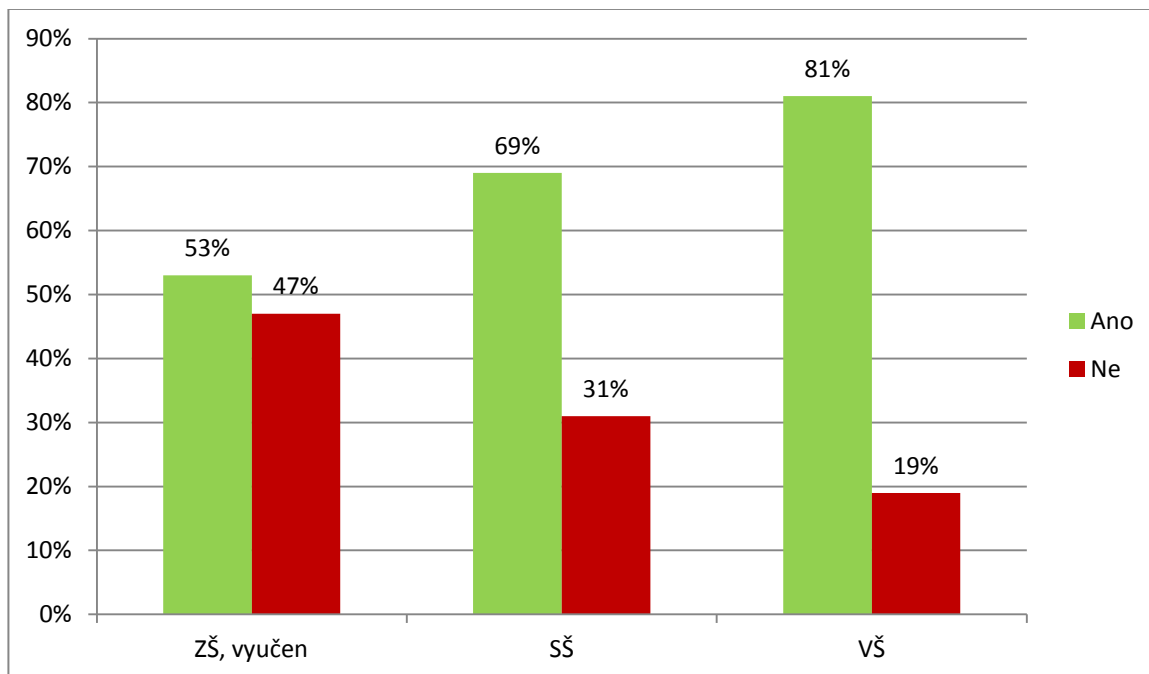

Graf č. 4

Z grafu lze vyčíst, že 84% osob se základním vzděláním nebo vyučení bez maturity, 87% středoškolsky vzdělaných a 96% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním se při nákupu nového spotřebiče řídí tím, jaká je jeho energetická úspornost. Pro výraznou většinu respondentů je důležitá energetická úspornost spotřebičů. Jedná se o velmi příznivý trend podpořený povinností výrobce deklarovat energetickou náročnost jednotlivých spotřebičů.

Otázka č. 5

Uskutečnil/a jste ve Vaší domácnosti nějaká technická opatření, která vedla k úspoře energie?

Graf č. 5

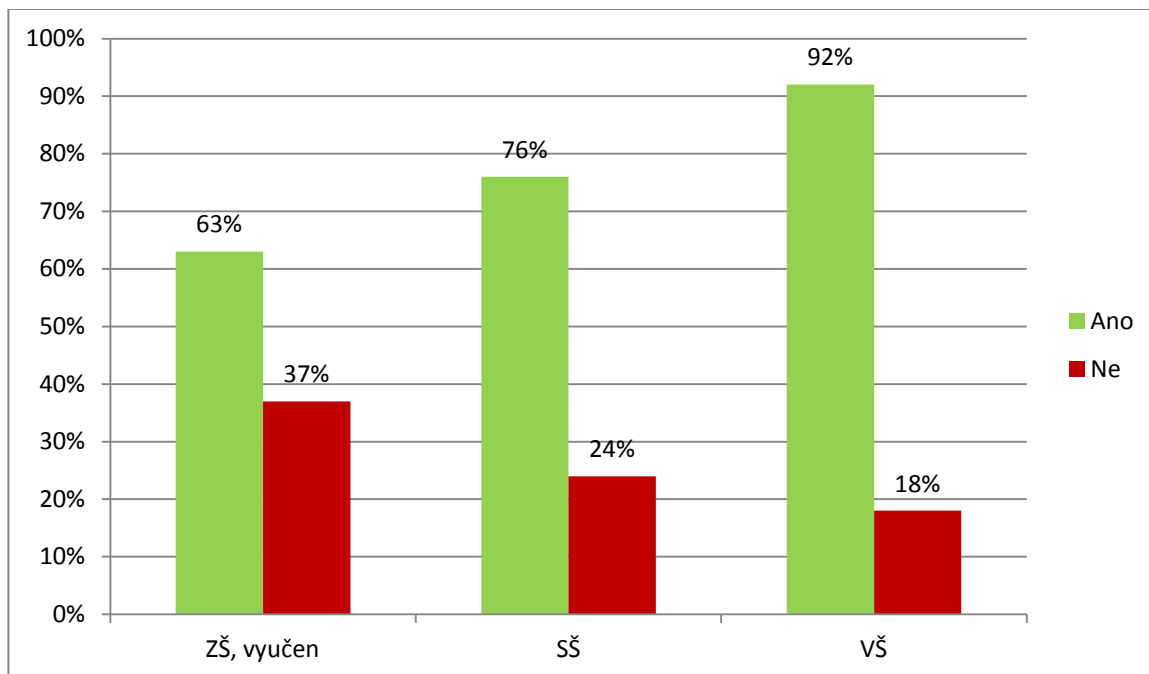
Z grafu č. 5 je patrné, že 53 % osob se základním vzděláním nebo vyučením bez maturity, 67% středoškolsky vzdělaných a 81% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním se domnívá, že uskutečnili nějaká technická opatření, která vedla k úspoře energie.

Na podotázku, která technická opatření vedoucí k úspoře energie respondenti uskutečnili, většinou odpověděli: instalace nových oken, utěsnění oken, zateplení fasády, provedli výměnu starého kotle za úspornější, provedli izolaci střechy, osadili solární panely na ohřev TUV, zmodernizovali topení.

Z odpovědí vyplývá, že respondenti jsou si vědomi nutnosti úspory energie a podle svých možností provádí technická opatření, která směřují k její úspoře.

Otázka č. 6

Jste si vědom/a, že nákup a použití výrobků (prací prášek, čisticí prostředky..) mají vliv na životní prostředí?

Graf č. 6

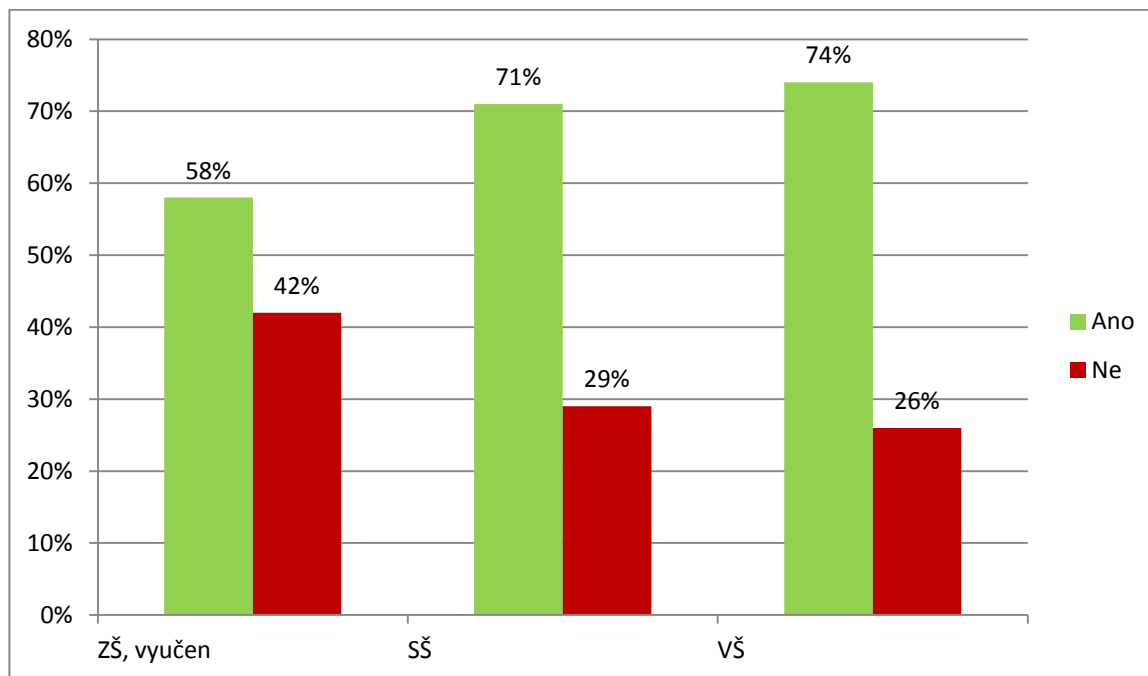
Z grafu č. 6 je patrné, že 63 % osob se základním vzděláním nebo vyučení bez maturity, 76% středoškolsky vzdělaných a 92% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním se domnívá, že nákup a použití výrobků (prací prášek, čisticí prostředky..) mají vliv na životní prostředí.

Na podotázku, zda respondenti nakupují ekologicky šetrné výrobky (prací prášky, čisticí prostředky) odpověděli jednoznačně kladně jen 3 respondenti. Většina respondentů odpověděla, že nakupuje podle ceny a podle účinnosti pracích a čisticích prostředků. V několika případech byla připsána poznámka, že by při výběru výrobků pomohlo viditelnější označení, že se jedná o ekologicky šetrný výrobek.

Z odpovědí lze usuzovat, že většina respondentů si uvědomuje vliv výrobků na životní prostředí. Nezájem o nákup ekologicky šetrných výrobků lze také spatřovat v minimální nebo téměř žádné propagaci těchto výrobků.

Otázka č. 7

Třídíte ve Vaší domácnosti odpad?

Graf č. 7

Z grafu č. 7 lze vyčíst, že 58% osob se základním vzděláním nebo vyučením bez maturity, 71% středoškolsky vzdělaných a 74% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním ve své domácnosti třídí odpad.

Na podotázku, které druhy odpadů respondenti třídí, nejčastěji odpovídali: plast, papír, sklo, textil, Tetrapak a bioodpad. V žádném z dotazníků se nevyskytla odpověď, že by respondenti třídili kovové odpady nebo nebezpečné druhy odpadů jako jsou baterie a léčiva s prošlou expirací. Stejně tak žádný z respondentů, který uváděl používání úsporných žárovek v domácnosti, nezařadil použité úsporné žárovky mezi tříděný odpad.

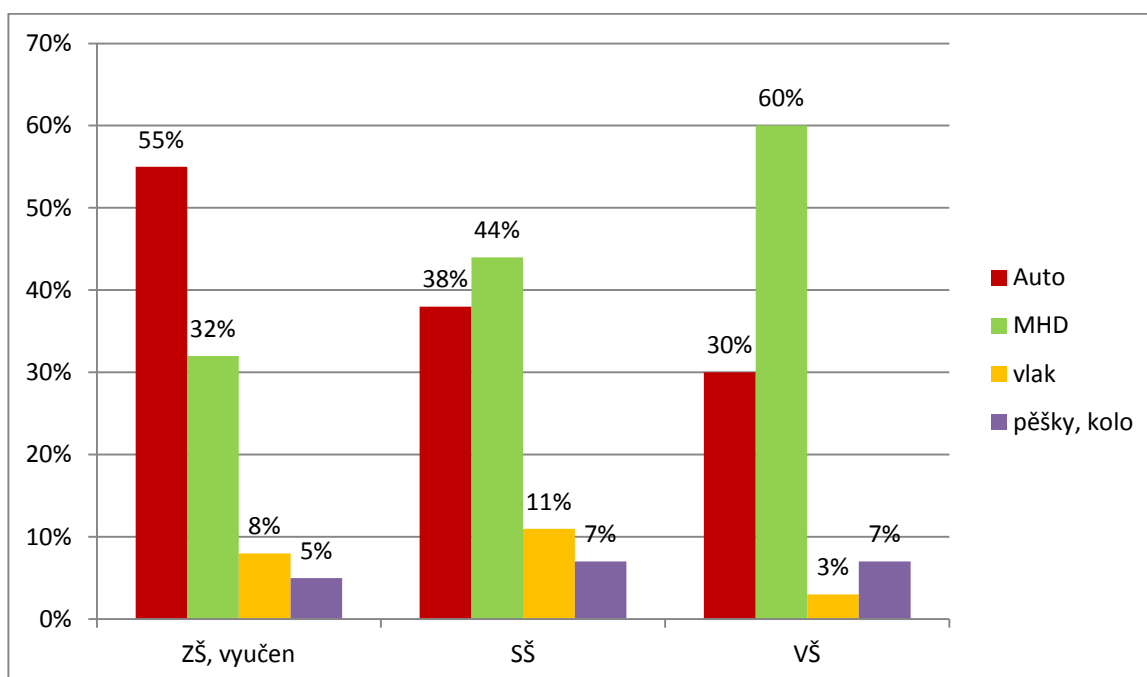
Výčet druhů tříděných odpadů respondenty koresponduje s druhy kontejnerů na tříděný odpad, které jsou dobře dostupné a poměrně hustě rozmístěné. Naopak odpady, které jsou označeny jako nebezpečné, je potřeba aktivně odvézt do sběrných dvorů nebo je odevzdat při vyhlášených sbírkách těchto druhů odpadů v obci.

I tak lze konstatovat, že si respondenti uvědomují potřebu třídít jednotlivé druhy odpadů.

Otázka č. 8

Při cestě do zaměstnání nejčastěji používáte

- **automobil**
- **MHD**
- **chodíte pěšky, jezdíte na kole**
- **jiná možnost**

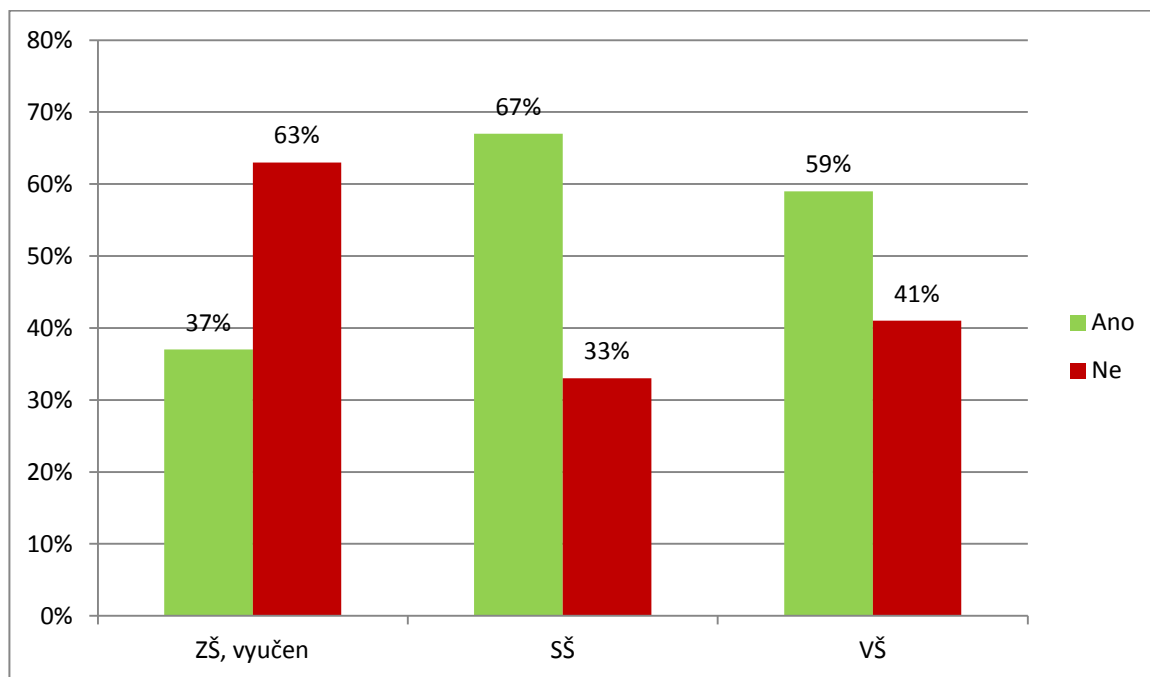
Graf. č. 8

Z grafu č. 8 lze vysledovat, že 55% respondentů se základním vzděláním nebo vyučením bez maturity, 38% středoškolsky vzdělaných a pouze 30% respondentů s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním při cestě do zaměstnání používají automobil. Naopak 32% respondentů se základním vzděláním nebo vyučením bez maturity, 44% středoškolsky vzdělaných a 60% respondentů s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním při cestě do zaměstnání používají MHD. Pouze 22% všech respondentů uvedlo, že při cestě do zaměstnání používá vlak a celkově jen 19% respondentů uvedlo, že do zaměstnání chodí pěšky nebo jezdí na kole.

U této otázky by mohla hrát významnou roli vzdálenost bydliště od místa, kam respondenti dojíždí do zaměstnání a také četnost spojů hromadné dopravy.

B) Otázky, které zkoumají, zda a v čem jsou lidé svoji spotřebu omezit z důvodu ochrany životního prostředí

Otázka č. 9

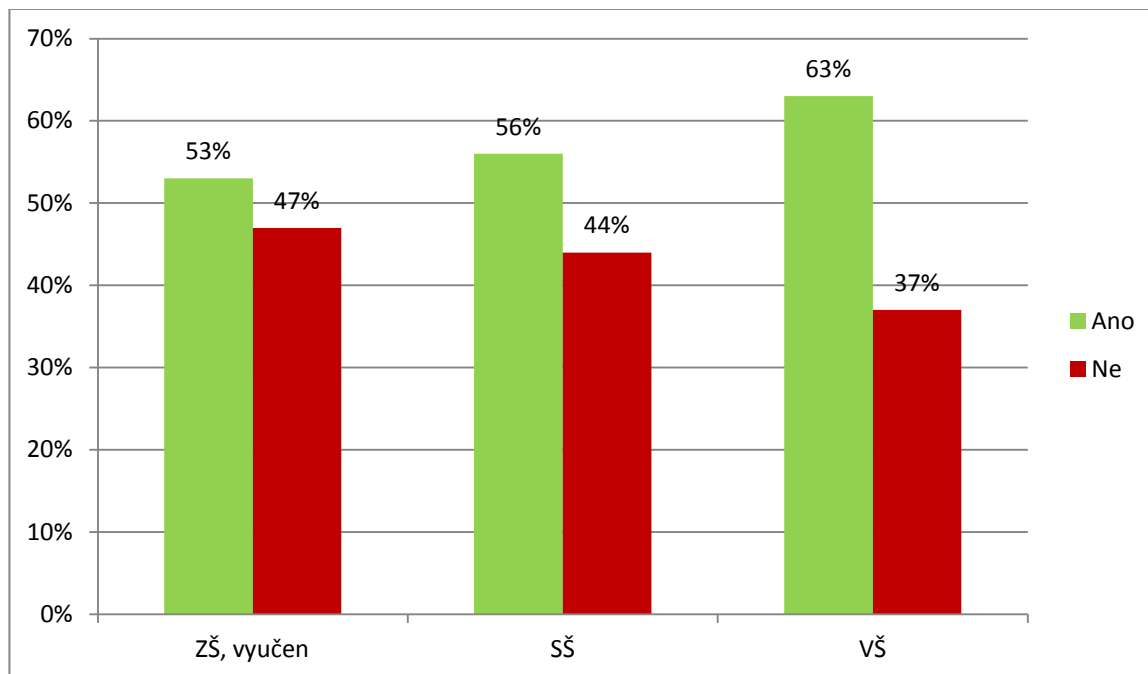
Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí omezit jízdy autem na nezbytné minimum a více používat MHD?*Graf č. 9*

Z grafu č. 9 lze vyčíst, že pouze 37% osob se základním vzděláním nebo vyučením bez maturity je ochotno omezit jízdy autem na nezbytné minimum, naopak 67% středoškolsky vzdělaných a 59% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním by bylo ochotno jízdy autem omezit.

Otázka souvisí s otázkou předcházející. Všichni oslovení respondenti pracují na pracovištích v Brně. V rámci Jihomoravského kraje je propracován systém integrované dopravy, takže přeprava hromadnou dopravou by měla představovat přijatelnou alternativu i pro respondenty, kteří do zaměstnání dojíždí z obcí v okolí města Brna.

Otázka č. 10

Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí snížit teplotu vytápění Vaší domácnosti o 1⁰C?

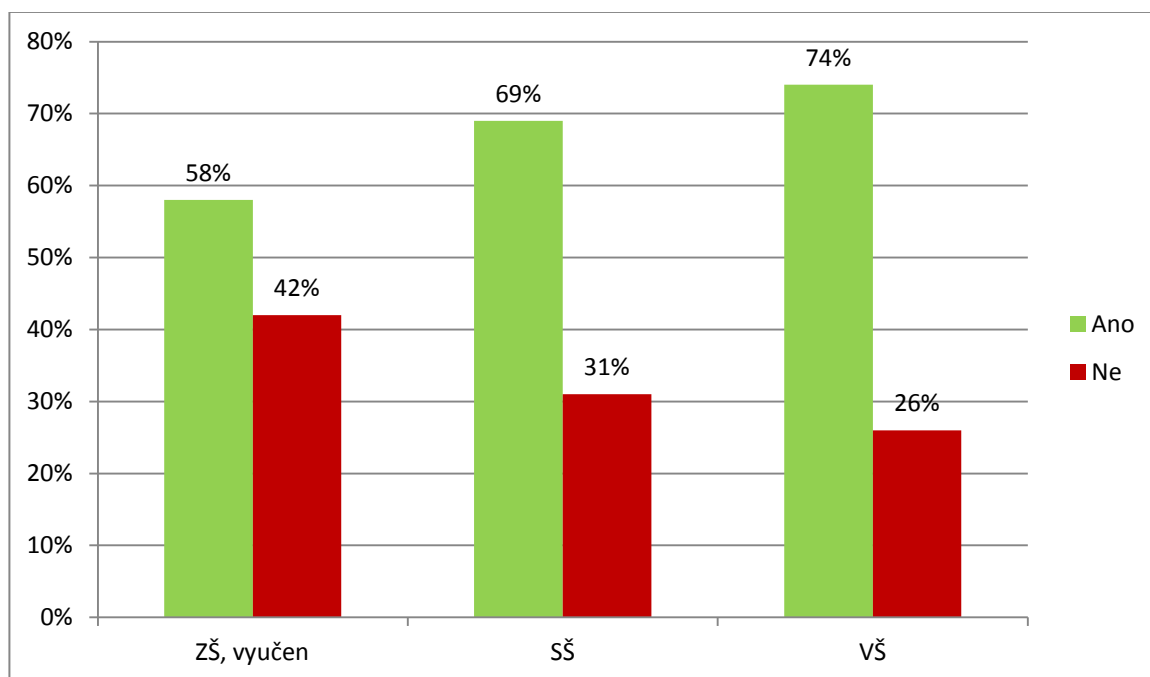
Graf č. 10

Z grafu č. 10 je patrné, že 53% osob se základním vzděláním nebo vyučení bez maturity, 56% středoškolsky vzdělaných a 63% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním je ochotno z důvodu ochrany životního prostředí snížit teplotu vytápění ve své domácnosti o 1⁰C.

Nadpoloviční většina všech respondentů odpověděla, že by byla ochotna snížit teplotu vytápění ve své domácnosti. Z některých poznámek v dotaznících vyplynulo, že neochota snížit teplotu vytápění pramení ze skutečnosti, že již v současnosti vytápí své domácnosti na pro ně přijatelné minimum a také, v některých případech, na nemožnost regulovat vytápění podle svých potřeb z důvodů dálkové dodávky tepla bez možnosti zásadní regulace.

Otázka č. 11

Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí omezit nákupy nových elektrospotřebičů, pokud jsou ty, které používáte ještě funkční?

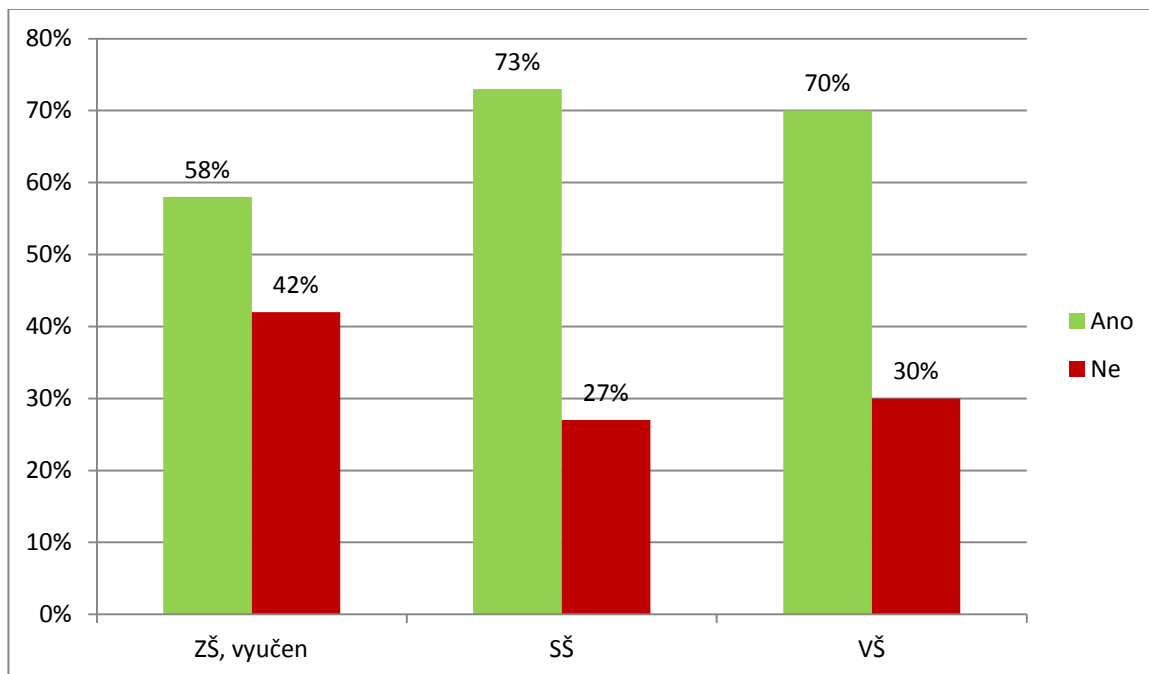
Graf č. 11

Z grafu č.11 vyplývá, že 58 % osob se základním vzděláním nebo vyučením bez maturity, 69% středoškolsky vzdělaných a 74% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním je ochotno omezit nákupy nových elektrospotřebičů, pokud staré ještě fungují.

Nadpoloviční většina ve všech vzdělanostních kategoriích se vyjádřila pro omezení nákupu nových spotřebičů v případě, že starý spotřebič je ještě funkční. V některých dotaznících se vyskytly poznámky, že nové spotřebiče jsou energeticky úspornější. V této souvislosti je potřeba upozornit na fakt, že také energetická náročnost při výrobě, dopravě a likvidaci spotřebičů je poměrně značná.

Otázka č. 12

Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí vyměnit ve Vaší domácnosti žárovky za úsporné?

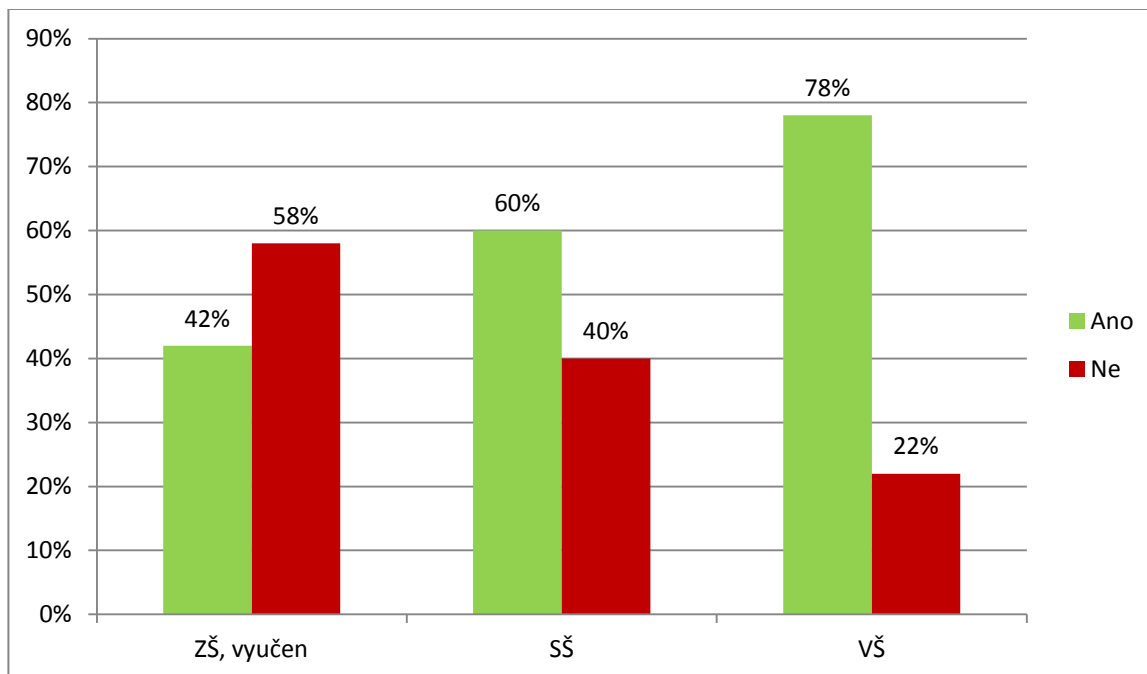
Graf č. 12

Z grafu č. 12 vyplývá, že 58% osob se základním vzděláním nebo vyučení bez maturity, 73% středoškolsky vzdělaných a 70% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním je ochotno vyměnit ve své domácnosti žárovky za úsporné.

Ochota vyměnit obyčejné žárovky za úsporné se projevila již v první části dotazníků, kdy respondenti uváděli výměnu žárovek za úsporné jako jednu z nejčastějších forem úspory energie. Problematicky může být vnímán fakt, že úsporná žárovka sice uspoří domácnostem energii, což je přínosné i pro životní prostředí, na druhé straně následná nesprávná likvidace použité úsporné žárovky přináší mnohem větší zátěž pro životní prostředí, než obyčejné žárovky.

Otázka č. 13

Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí omezit nákup nového oblečení při změně módního trendu?

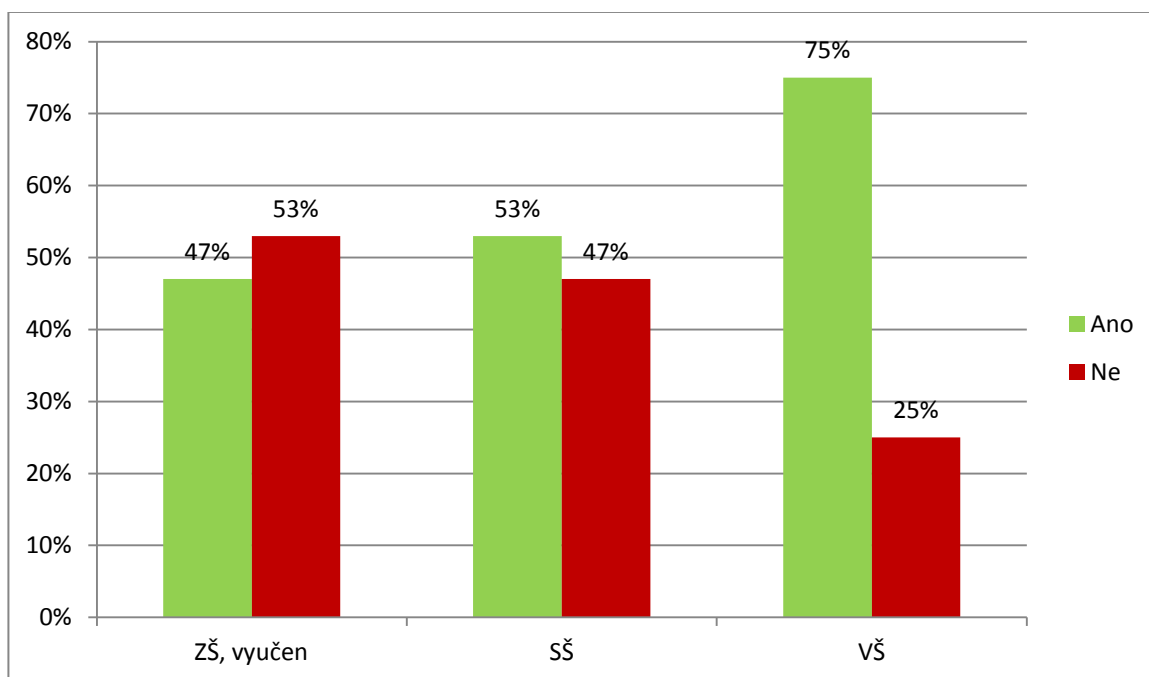
Graf č. 13

Z grafu č. 12 lze vyčíst, že pouze 42 % osob se základním vzděláním nebo vyučením bez maturity je ochotno omezit nákup nového oblečení při změně módního trendu, naopak 60% středoškolsky vzdělaných a 78% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním je ochotno nákup oblečení omezit.

V dotaznících se u této otázky vyskytly poznámky, jak souvisí nákup textilu s ochranou životního prostředí. Z této poznámky jasně vyplývá, jak malé je povědomí respondentů o původu u nás prodávaného oblečení. Naopak pozitivní přístup lze vidět v tom, že část respondentů v otázce na třídění odpadů uvedla, že ukládá použitý textil do kontejnerů na textil. Z těchto kontejnerů je textil dále tříděn a využíván.

Otázka č. 14

Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí omezit nákupy zahraničního ovoce a zeleniny?

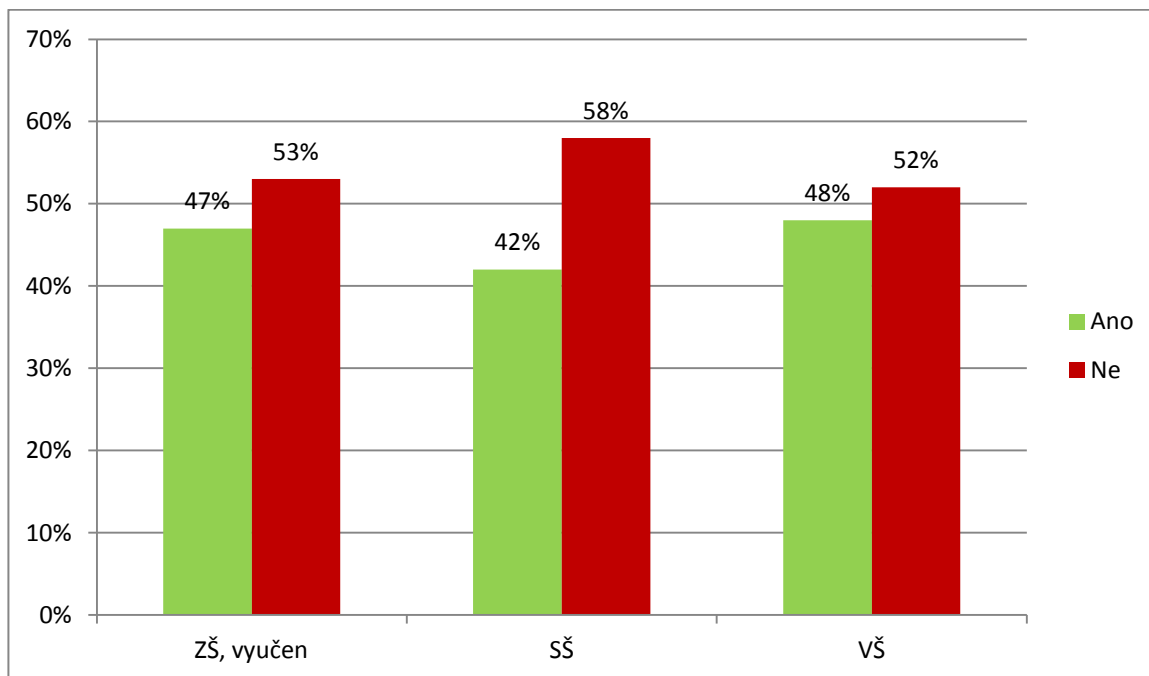
Graf č. 14

Z grafu č. 14 vyplývá, že pouze 47 % osob se základním vzděláním nebo vyučeni bez maturity je ochotno omezit nákup zahraničního ovoce a zeleniny, naopak 53% středoškolsky vzdělaných a 75% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním je ochotno nákup zahraničního ovoce a zeleniny omezit.

Z některých doplněných poznámek do dotazníků vyplynulo, že část respondentů by byla ochotna nekupovat zahraniční ovoce a zeleninu za předpokladu, že by byl v obchodech dostatek ovoce a zeleniny z tuzemska. Tuto poznámku potvrzuje i fakt, že v současné době stoupá obliba farmářských trhů a prodej „farmářských bedýnek“. Pozitivní trend nákupu tuzemských potravin se stává zřetelnějším i u jiných potravin, než jen u ovoce a zeleniny.

Otázka č. 15

Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí vzdát se zahraniční dovolené?

Graf č. 15

Z grafu č. 15 vyplývá, že pouze 47 % osob se základním vzděláním nebo vyučením bez maturity, 42% středoškolsky vzdělaných a 48% osob s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním je ochotno vzdát se zahraniční dovolené z důvodu ochrany životního prostředí. V každé vzdělanostní kategorii je to tedy méně než polovina respondentů. Z odpovědí jednoznačně vyplynulo, že respondenti nejsou ochotni vzdát se zahraniční dovolené.

4.4 Interpretace výsledků výzkumu

Předmětem plánovaného výzkumu bylo zjištění, jak respondenti hodnotí svoji spotřebu ve vztahu k životnímu prostředí a v čem jsou schopni svoji spotřebu omezit. Zde bych chtěla upozornit na fakt, že výsledky, zjištěné na základě provedeného výzkumu, se týkají pouze dostupného vzorku respondentů. Takto získané výsledky nelze zobecňovat na větší část populace.

Na první část výzkumu, který se týkal hodnocení vlastní spotřeby respondentů, byly zaměřeny otázky č. 1-8. Pokud se podíváme na výsledky odpovědí na tyto otázky, můžeme z jednotlivých grafů vyčíst, jak respondenti v jednotlivých vzdělanostních kategoriích své spotřební chování hodnotili. V tomto případě z grafů jednoznačně vyplynulo, že se stoupajícím stupněm dosaženého vzdělání koresponduje úspornější spotřební chování. Tato jednoznačná posloupnost se potvrdila u všech položených otázek č. 1-8.

Hlavním cílem výzkumu byla stanovená verifikace nebo falzifikace hypotézy H_1 , která zní: *Lidé s vyšším vzděláním si ve větší míře uvědomují dopad spotřebních zvyklostí na životní prostředí.*

Na základě výsledků výzkumu lze konstatovat, že se hypotéza H_1 potvrdila.

I přes zjevné potvrzení stanovené hypotézy lze spatřit dvě úskalí tohoto výzkumu.

Prvním úskalím může být fakt, že hodnocení vlastního spotřebního chování je velmi subjektivní. Z odpovědí nevyplývá, do jaké míry se jednotliví respondenti skutečně šetrně chovají. Každý z respondentů může mít jinou představu o tom, co je to chovat se úsporně. Tato různost pohledů se projevila v doplňkových odpovědích, které byly vepsány do dotazníků.

Druhým úskalím tohoto výzkumu je provázanost úspory finančních prostředků za energie a ochrany životního prostředí. Nedá se přesně rozlišit, jestli je jedinou motivací pro úsporu energií skutečně ochrana životního prostředí nebo se spíš jedná o ekonomické důvody. Nicméně i úspora, která je prováděna prioritně z ekonomických důvodů, vede současně k šetrnějšímu chování vůči životnímu prostředí.

Druhá část výzkumu si kladla za úkol zjistit, v čem jsou schopni respondenti svoji spotřebu omezit. Respondentům byly položeny převážně otázky, které byly zaměřeny na ty oblasti spotřeby, o jejichž působení na životní prostředí nebývá příliš velká informovanost a zároveň se týkaly druhů spotřeby, která je viditelná i pro ostatní lidi v okolí. Otázky, které se týkají omezení jízdy autem, otázky modernizace vybavení

domácnosti spotřebiči, otázky módního oblečení, konzumace zahraničního ovoce a zeleniny nebo zahraniční dovolená mohou být chápány jako součást vyjádření společenského statusu osoby. U otázek č. 10-14 se nicméně opět potvrdila posloupnost kladných odpovědí v závislosti na výši dosaženého vzdělání. Pouze u otázek č. 9 a 15 se tato posloupnost nepotvrdila. U otázky č. 9 je ochotno omezit jízdu autem a více používat MHD o 8% více respondentů z kategorie středoškolsky vzdělaných respondentů než respondentů s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním. U otázky č. 15, která zkoumala ochotu vzdát se zahraniční dovolené z důvodu ochrany životního prostředí, ani v jedné z uvedených kategorií nepřekročil počet respondentů 50%. Většina respondentů, bez ohledu na vzdělání, není ochotna vzdát se zahraniční dovolené.

Empirické šetření, které jsem uskutečnila v rámci této bakalářské práce, jsem prováděla poprvé. Až při vyhodnocení výsledků tohoto šetření jsem si uvědomila některé nedostatky, kterých jsem se z nezkušenosti dopustila. Domnívám se, že vhodnější formulací některých otázek v dotazníku jsem mohla získat přesnější nebo výstižnější odpovědi, které by se daly lépe analyzovat a dovolily by detailněji posoudit motivaci respondentů k úspornějšímu chování. I přes tyto nedostatky bylo možné učinit shrnutí výsledků empirického šetření a potvrdit stanovenou hypotézu.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala spotřebním chováním ve vztahu k životnímu prostředí. Cílem bakalářské práce bylo zjistit, jak lidé vnímají a hodnotí svoji spotřebu ve vztahu k životnímu prostředí a v čem jsou schopni svoji spotřebu omezit. Zajímalo mě také, kdy nastal počátek konzumního způsobu života a zda existuje jiná alternativa spotřebního chování.

V první kapitole bakalářské práce jsem se soustředila na působení člověka na životní prostředí v historickém kontextu, zejména jsem se zaměřila na období přelomu 18. a 19. století, od kdy je datován počátek průmyslové revoluce. Také jsem se pokusila poukázat na ostatní vlivy, které se podílely na rozšíření konzumního způsobu života.

V další části práce jsem se zabývala alternativním spotřebním chováním a uvážlivou spotřebou ve vztahu k životnímu prostředí. Vymezila jsem pojem alternativní spotřební chování a také jsem se snažila nahlížet na spotřební chování z pohledu psychologie a z pohledu kulturního a sociálního. Současně jsem shrnula důvody, které mohou představovat překážky pro omezení spotřeby nebo pro změnu vzorců spotřeby. Zmínila jsem roli státu a občanských iniciativ, které mohou mít zásadní vliv na nastavení podmínek, směřujících k úspornějšímu chování.

Ne méně důležitá, jak vyplynulo i ze závěrů výzkumu, je kapitola, která se zabývá úlohou sociální pedagogiky při výchově k uvážlivé spotřebě. Zaměřila jsem se na historii environmentální výchovy a na vymezení ekologické výchovy v současnosti. Také jsem poukázala na provázanost sociální pedagogiky a výchovy k ochraně životního prostředí.

Ze závěrů výzkumu, který byl proveden v rámci praktické části bakalářské práce lze vyčíst, jak důležitou roli pro chápání provázanosti spotřebního chování a životního prostředí hraje vzdělání. Lidé si tuto provázanost uvědomují v různé míře a lze konstatovat, že čím je vyšší vzdělání, tím více jsou si lidé vědomi působení spotřebního chování na životní prostředí.

Ze závěrů výzkumu také vyplynulo, že lidé jsou ochotni omezit svoji spotřebu z důvodu ochrany životního prostředí. Otázkou zůstává, jaký impulz povede k realizaci tohoto omezení. H. Librová uvádí názor některých sociologů, podle kterých se „životní způsob rezignující na hmotnou spotřebu v bohatých zemích skutečně šíří, případně bude šířit,

jako věc společenské prestiže a módy.“⁴¹ Nezbyvá než věřit, že toto tvrzení bude naplněno a že móda omezení hmotné spotřeby bude stejně masovou záležitostí jako dnešní konzumerismus.

Je potřeba si uvědomit, že přírodní zdroje, které jsou v dnešní době tak hojně využívány, nejsou neomezené. Pokud nebudeme cíleně omezovat svoji spotřebu a nezačneme se chovat zodpovědně k životnímu prostředí, bude mít toto naše jednání závažné důsledky.

⁴¹ Papoušek J., *Hovory o ekologii*, Portál, Praha:2000, str. 173

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY**Monografie**

- 1) Bauman Z., *Globalizace*, 1. vydání, Praha: Mladá fronta, 1999
ISBN: 80-204-0817-7
- 2) *Džíny z Číny*, Brno: EKO Centrum , 2009,
ISBN: 978-80-86305-11-0
- 3) Keller J., Gál F., Frič P., *Hodnoty pro budoucnost*, 1. vydání, Praha: G plus,
1996
ISBN: 80-901896-4-4
- 4) Kohák E., *Zelená svatozář*, 1. vydání, Praha: Sociologické nakladatelství
(SLON), 1998
ISBN: 80-85850-63-X
- 5) Krajhanzl J., Zahradníková Š., Rut O., *Možnosti spolupráce s veřejností
(nejen) při ochraně životního prostředí: jak komunikovat s veřejností o
klimatických změnách? : jak podporovat chování šetrné k životnímu prostředí? :
jak připravit účinnou kampaň?*, Praha: Zelený kruh, 2010
ISBN 978-80-87417-00-3
- 6) Kraus B., Poláčková V., *Člověk, prostředí, výchova*, Brno: Paido, 2001
ISBN: 80-7315-004-2
- 7) Kraus B., *Základy sociální pedagogiky*, Praha: Portál 2008
ISBN: 978-80-7367-383-3
- 8) Kušková P., *Češi ve spotřebitelském ráji*, Praha: CENIA ve spolupráci s
Ministerstvem životního prostředí, 2009
ISBN 978-80-85087-70-3
- 9) Kvasničková D., Guth J., Stach J., Velek O., *Environmentální informace a
osvěta*, Praha: MŽP, 1998
ISBN: 80-7212-048-4
- 10) Librová H., *Vlažní a váhaví*, 1. vydání, Brno: Doplněk, 2003
ISBN: 80-7239-149-6
- 11) Librová H., *Pestří a zelení*, 1. vydání, Brno: Veronica, 1994
ISBN: 80-85368-18-8
- 12) Máchal A., *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*, Brno: Rezekvítek, 2000
ISBN: 80-902954-0-1
- 13) Moldan B., *Podmaněná planeta*, Praha: Karolinum, 2009
ISBN 978-80-246-1580-6

- 14) Papoušek J., *Hovory o ekologii*, Praha: Portál, 2000
ISBN 80-7178-483-4
- 15) Vysekalová J., *Psychologie spotřebitele*, Praha: Grada, 2004
ISBN 80-247-0393-9

Internetové zdroje

- 1) Industriální společnost, *In. Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online], [cit. 2012-12-18], Česká verze. Dostupné z WWW
http://cs.wikipedia.org/wiki/Industri%C3%A1ln%C3%AD_spole%C4%8Dnost
- 2) E.L. Bernays, *In. Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online], [cit. 2012-12-18], Česká verze. Dostupné z WWW
http://cs.wikipedia.org/wiki/Edward_L._Bernays
- 3) Globalizace, *In. Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online], [cit. 2012-12-20], Česká verze. Dostupné z WWW
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Globalizace>
- 4) Havárie plošiny Deepwater Horizon, *In. Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online], [cit. 2013-01-03], Česká verze. Dostupné z WWW
http://cs.wikipedia.org/wiki/Hav%C3%A1rie_plo%C5%A1iny_Deepwater_Horizon
- 5) Ekologická stopa, *In. Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online], [cit. 2013-01-05], Česká verze. Dostupné z WWW
http://cs.wikipedia.org/wiki/Ekologick%C3%A1_stopa
- 6) Jedovaté kožešiny: *Dopady výroby kožešin na životní prostředí a nebezpečí pro lidské zdraví. Překlad dokumentu Toxic Fur: The Impacts of Fur Production on the Environment and the Risks to Human Health vydaného společností The Humane Society of the United States (HSUS), 2009: překlad Svoboda zvířat, 2010, [online], [cit. 2013-01-06]. Dostupné z WWW*
<http://www.protisrsti.cz/>
- 7) Silný M., Novotná J., *Voda pro růže, ne pro lidi*, [online], Rozvojovka, publikováno 18.1.2011, [cit. 2013-01-03]. Dostupné z WWW
<http://www.rozvojovka.cz/clanky/905-voda-pro-ruze-ne-pro-lidi.htm>
- 8) Velek O., *Kdo není součástí řešení, je součástí problému*, Udržitelná spotřeba a výroba, UNEP, [online], [cit. 2013-02-13]. Dostupné z WWW
<http://www.ekospotreba.unep.cz/index.php?sekce=cojeudrzitelnaspotreba>

- 9) Ekopsychologie, *Co je to ekopsychologie?* [online], vydáno 2008-02-29 [cit. 2013-02-13]. Dostupné z WWW
<http://www.vztahkprirode.cz/view.php?cisloclanku=2008020018>
- 10) Agenda 21, *Změna vzorů spotřeby*, [online], [cit. 2013-02-13]. Dostupné z WWW
[http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/B56F757C1507C286C12570500034BA62/\\$file/4.htm](http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/B56F757C1507C286C12570500034BA62/$file/4.htm)
- 11) Národní nevládní neziskové organizace v oblasti životního prostředí , *In. Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online], Česká verze. Dostupné z WWW
http://cs.wikipedia.org/wiki/Nadn%C3%A1rodn%C3%AD_nev%C3%A1dn%C3%AD_neziskov%C3%A9_organizace_v_oblasti_%C5%BEivotn%C3%ADho_prost%C5%99ed%C3%AD
- 12) Pehe J., *Ekologické iniciativy a občanská společnost*, [online], Sedmá generace, vydáno 1999-11-29, [cit. 2013-02-20]. Dostupné z WWW
<http://www.pehe.cz/clanky/1999/ekologicke-iniciativy-a-obcanska-spolecnost>

PŘÍLOHA P1

Dotazník

Dobrý den, jmenuji se Jana Wičarová, studuji 3. ročník Bc. studia na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně, Institut mezioborových studií. Dovoluji si Vás požádat o vyplnění **anonymního dotazníku**, který bude sloužit pouze pro potřebu mé závěrečné práce. Dotazník by měl odpovědět na otázku, **jak lidé vnímají svoje spotřební chování ve vztahu k životnímu prostředí.**

1) Domníváte se, že se při nákupu potravin, chováte úsporně?

- ano
- ne

Pokud jste na předchozí otázku odpověděl/a **ano**, prosím doplňte, v čem spočívá Vaše úspora

2) Domníváte se, že ve Vaší domácnosti šetříte vodou?

- ano
- ne

Pokud jste na předchozí otázku odpověděl/a **ano**, prosím doplňte, jakým způsobem vodou šetříte

3) Domníváte se, že dbáte ve Vaší domácnosti na úsporu energií?

- ano
- ne

Pokud jste na předchozí otázku odpověděl/a **ano**, prosím doplňte, jakým způsobem energií šetříte

4) Řídíte se při nákupu nového spotřebiče tím, jaká je jeho energetická úspornost?

- ano
- ne

5) Uskutečnil/a jste ve Vaší domácnosti nějaká technická opatření, která vedla k úspoře energie?

- ano
- ne

Pokud jste na předchozí otázku odpověděl/a **ano**, prosím doplňte, jaká opatření jste uskutečnil/a

6) Jste si vědom/a, že nákup a použití výrobků (prací prášek, čisticí prostředky..) májí vliv na životní prostředí?

- ano
- ne

Pokud jste na předchozí otázku odpověděl/a **ano**, prosím doplňte, zda nakupujete **ekologicky šetrné** výrobky a které druhy těchto výrobků (prací prášek, čisticí prostředky...)

7) Třídíte ve Vaší domácnosti odpad?

- ano
- ne

Pokud jste na předchozí otázku odpověděl/a **ano**, prosím doplňte, které druhy odpadů třídíte

8) Při cestě do zaměstnání nejčastěji používáte

- automobil
- MHD
- chodíte pěšky, jezdíte na kole
- jiná možnost _____

9) Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí omezit jízdy autem na nezbytné minimum a více používat MHD?

- ano
- ne

10) Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí snížit teplotu vytápění Vaší domácnosti o 1 °C?

- ano
- ne

11) Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí omezit nákupy nových elektrospotřebičů, pokud jsou ty, co používáte ještě funkční?

- ano
- ne

12) Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí vyměnit ve Vaší domácnosti žárovky za úsporné?

- ano
- ne

13) Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí omezit nákup nového oblečení při změně módního trendu?

- ano
- ne

14) Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí omezit nákupy zahraničního ovoce a zeleniny?

- ano
- ne

15) Jste ochoten/a z důvodu ochrany životního prostředí vzdát se zahraniční dovolené?

- ano
- ne

16) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- základní, vyučen bez maturity
- střední s maturitou, vyučen s maturitou
- vyšší odborné, vysokoškolské

17) Vaše věková kategorie je:

- 18 – 29 let
- 30 – 49 let
- 50 – 69 let

Děkuji Vám za Váš čas věnovaný vyplnění dotazníku.

